

AZ
ERDÉLYI EV. REF. EGYHÁZKERÜLET
THEOLOGIAI FAKULTÁSÁNAK
ÉRTESITŐJE

AZ 1898—99. ISKOLAI ÉVRŐL.

*

SZERKESZTETTE

KENESSEY BÉLA,

A THEOL. FAKULTÁS IGAZGATÓJA.

KOLOZSVÁR,
AZ ERDÉLYI EV. REF. EGYHÁZKERÜLET KIADÁSA.

1899.

NYOMATOTT GOMBOS FERENCZNÉL KOLOZSVÁRT.

I.

Fájdalom és vigasz.

Erzsébet királyné halála alkalmából az ev. ref. theologia gyász-
ünnepélyén **Molnár Albert** theol. tanár által tartott beszéd.

Alapige: Róm. 8, 18. 22. 23.

»Mert úgy gondolom, hogy a miket most szenvedünk, nem vehetők tekintetbe azon dicsőséghez képest, mely meg fog jelenni számunkra. — Mert tudjuk, hogy az összes teremtettség egyetemben sóhajtozik és nyög fájdalmában mindezideig. Nemcsak az pedig, hanem magok a Lélek zsengejének birtokosai, mi magunk is sóhajtozunk magunkban, fiúváfogadtatásra, testünk megváltatására várakozván.«

Erzsébet királyné halálát gyászoljuk. Más nő, más hitves, más anya, a legegyszerűbb sorsu is, meghal szerettei körében, meghal hidegülő homlokán egy búcsúcsókkal; — Erzsébet királyné, a női erényekben is feleséges asszony, gyilkos sebbel keblében halt meg. Fején korona, mellében tör. Ah, nemzeti színünk most a fekete, nemzeti lobogónk a gyászlobogó.

A bibliában megvan írva (Ap. csel. 12.), hogy a fogoly apostolhoz leszállt az Urnak angyala, a lánczok lehulltak s az apostolt az angyal a szabadba vezette ki. És történelmünkben megvan írva, hogy a magyar nemzet is egykor vaslánczokkal megkötötzetett, hozzá is az Urnak egy angyala jött el s angyal vezette őt is ki a szabadba. Ez angyal Erzsébet királyné vala...

Magyarország *akkor* puszta, eltikkadt mező volt Erzsébet királyné, a zsoltár szavaival szólva, „általmenvén a víznélküli völgyeken, ezokon forrásokat ásott.“ Forrásokat a szomjuhozó, epedő nemzetnek. „És a pusztában vizek fakadnak és patakok a kietlenben... és a némának nyelve énekel.“ Erzsébet királyné által tette ezt az Ur. Ethikai, evangéliumi erőkkkel volt e királyi asszony megáldva. Könyvével elfödözte a vért. Szeretetével kiengesztelte az élőket s kiengesztelte a halottak árnyait. Ezt a bölcs asszonyt, ezt a nemes szívű asszonyt küldte a Gondviselés ama rövidlátó és gonosz politika helyébe, melyből éppen a bölcsesség és a nemesség hiányzott. Erzsébet királyné megszilárdította a trónt, mert a nemzet szívére helyezé s addig nem látott fényvel: a nemzet szeretetével sugározta b. Valóban! A felséges királyi párnak a nemzet nem csak a koronát, de a szívét is átadta. Erzsébet királyné a trónnak is Nemtője volt. És Nemtője a nemzetnek. Igazsággal, szeretettel fordult hozzánk s betölt pusztuló hazánkon Ézsaiás próféta jóslata: „Örül a puszta és virágozni fog, mint a rózsza!“... Nem kell felsorolnom Erzsébet királyné tetteit, nemzetünk iránti szeretetének jeleit; mindnyájan valljuk, hogy legújabb állami, nemzeti történelmünkben a mi vigasz, a mi áldás, a mi fény, az mind visszasüt e királyi asszony alakjára. Köszönet Neked, Te igazságba, szeretetbe öltözött asszony, Te *„napba öltözött asszony“*, Te... *felhőbe* öltözött, gyászba, fájdalomba öltözött asszony!... Királyi út az igazság útja, királyi út a szeretet útja, királyi út a szenvedés útja. Erzsébet királyné mind e három úton végig ment. Mások örömét föltámasztá, a maga örömét — eltemette. Gyásza üzte, nyugtot nem hagyott. Fájdalmát nem tudta elrejteni a rengeteg, nem tudta elnyelni a tenger. Ki értené meg az ő nem szűnő gyászát, ha

éppen mi, a magyar nemzet, nem értenők meg? Fiát siratta. . . Vajjon ez az igaz, nemes szívű, szenvedő, ez az átszellemült, ez a látnoklelkű asszony, vajjon nem siratta e fiával együtt hazánkat is?... A gyászos véget tudjuk. Az eszményi nőt, királynét megölte egy... gonosztevő.

A keservben, mely elborítja most szívünket, mintha inkább megértenők a világnak azt a *fájdalmát* s a világnak azt a *megvigasztalását*, mely a felolvasott igéből szól hozzánk.

I.

„Mert tudjuk, hogy az összes teremtettség egyetemben sóhajtozik és nyög fájdalmában mindezüideig.“ Pál apostol e setét ecsetvonással rajzolja meg a természeti világ képét. Valóban. Mintha borongást látnánk a teremtett világ fölött. Hallgassuk csak... Mintha ez az egész természeti világ sóhajtana. Mennyi fájdalom van egy-egy madárhangban, a galamb szelid szemeiben, az állatok nyögésében. A szellő sóhajt, a gyászos, bánatos felhők sírnak, az erdők zúgnak. Az éjszakák ragyogó csillagai mintha csak halotti pompa volna. Ott az üstökös magányos, bús bolyongása, ott a tenger háborgása, a föld meg-megindulása, összerázkódása, a villámtól hasogatott lég kiáltása; — itt a hervadó fű, virág, itt e tört lombú, sebzett törzsű fák, ezek a hulló levelek, ez a zokogó patakok, ezek a hazátlanná vált, hosszú vándorútra gyülekező síró fecskék... úgy — úgy tetszik nekünk, hogy „az összes teremtettség egyetemben sóhajtozik és nyög fájdalmában.“ Honnan, miért az égboltnak, a földnek, a tengernek e világ-fájdalma? Pál apostol e setét rajznál a régi zsidó theologia egy komor, de mély értelmű eszméjéből indul ki. Az ember bűnbeesését megérezte a teremtett világ is.

Az ember bűne miatt megátkozott a föld. Az emberi bűn a teremtett világ felséges harmóniájába is bevitte a romlást. „Az összes teremtetség egyetemben sóhajtozik és nyög fájdalmában“ . . . Tovább is folytatja az apostol s így szól: „Nemcsak az, de mi magunk is sóhajtozunk.“ Mi magunk is sóhajtozunk Itt a küzdelem a létért. Mily teher! Itt a küzdelem az eszményekért. Mennyi áldozat! Veszélyben munkád gyümölcse, családod jövődjé, eszmék sorsa, az emberiség ügye. Az igazság sóhajt, a szeretet sóhajt. Sóhajt a család béke után, sóhajt a közügy az önzés miatt, sóhajt a haza és sóhajt a mi evangéliumi anyaszentegyházunk. Nem hallod e sóhajokat? Oh, szegény alvó lelkiismeret! Az elméletekben nincs ihlet, az életben nincs szeretet. Vannak érdekek, szenvedélyek, de nincsenek ideálok. Eszmének, tannak mondják az örültséget s apostolnak, Megváltónak nevezi magát a gonosztevő gyilkos, kinek kezein csak az ártatlanok odaszáradó vére tiszta. Letörölve a törvény a kőtáblákról és nincs beírva a szívekbe. Megvetve a vallás . . . nem tolytatom tovább. Csak ismétlem Pál apostol szavát: „Az összes teremtetség egyetemben sóhajtozik és nyög fájdalmában és mi is sóhajtozunk.“

II.

De, im, e sötét képet elfedezi egy fényes képpel az apostol. Fölmutatja a mindenség világfájdalmát, de a fájdalomon messze fölülemel. Így szól: „Mert úgy gondolom, hogy a miket most szenvedünk, nem vehetők tekintetbe azon dicsőséghez képest, mely meg fog jellenni számunkra.“ A mindenségen átszálló panaszos sóhajból egy boldogabb világ hymnusa hallszik. Igen, egy szebb világ adatik nekünk. A vértanuk megnyílt eget látnak. A jónak győzelmében való rendületlen hit

ez. A bűn átka megszűnik és az egész világ és az egész emberiség megdicsőül. Hogyan? Mi által? Éppen a jelenvaló fájdalomból erősödik bennünk a sóvárgás, epedés, a törekvés egy tisztább, boldogabb világ felé. „Mi magunk is sóhajtozunk magunkban, *fiuvá fogadtatásra, testünk megváltatására* várakozván,” mondja az apostol. Fiúság! Ime, ez a boldogabb világ. Szeretnek és magasabb czéloknak világa ez. Ez a fiúság mondja neked: szeresd az Istent: atya Ő; szeresd az embert: testvér ő; csüngjön lelked magasabb, örökkévaló javakon: ez a te rendeltetésed, üdvöd. Fiúság! Világboldogítás a szivek javítása által. A tiszta szivekből kél ki ez a tiszta világ. Szebben ragyog a nap, ékesebb a föld, boldogabb az ember. Fiúság! Adassék az a magasabb öntudat az embernek, hogy ő isteni nemzetség. Ez a Jézus Krisztus szellemétől áthatottság. Valláserkölcsiség.

„Fiuvá fogadtatásra, testünk megváltatására várakozván“, írja az apostol. Hadd nevezzem itt testi megváltatásnak az anyagi dolgok megnemesítését, megszentelését. Az egész anyagi világ nyerjen a mi szereink előtt is magasabb rendeltetést, legyen Isten országának eszköze, szolgálja kezeinkben Istennek szent czéljait. Így gazdagság és szegénység is kiengesztelődik, megváltatik a fiúság által, a *szeretet* által. A földi dolgokat is hozzuk összeköttetésbe Istennel s földi életünk minden viszonyát, összes kereteit töltsük be igazsággal, szeretettel, lélekkel, Jézus szellemével. Ah, mily megdicsőülése földnek, embernek! . . . Rafael egyik képén Pál apostol egész lénye elmerülve látszik egy magasabb sphärakból jövő, titokzatos zenének hangjaiba. Ez a csodás, bűvös, elragadó zene a fiuvá fogadtatás világából jó, abból a világból, hol az ember magát Isten gyermekének, embertársa testvéérének érzi, tudja.

Ma még van sóhaj, fájdalom a földön, de „ugy gondolom, hogy a miket most szenvedünk, nem vehetők tekintetbe azon dicsőséghez képest, mely meg fog jelenni számunkra.“ Megjelenik Isten kegyelméből, a Jézus Krisztus által.

* * *

Megdicsőült királynénk ! halálobban látjuk az emberi gonoszságot, a bűnt; lelkünk visszaborzad, szívünk fáj, sovárgás kél bennünk egy tisztultabb világ felé s törekvés támad az emberiség javítására. Most megértik milliók, hogy nincsen senkiben másban az üdvösség, mint csak a Jézus Krisztusban s hulló véred nyomán elindulunk és keressük . . . Istent.

Te már pihensz.

Egykor, régen, a hellén mythologia korában Niobe, a thebei királyné siratta megölt gyermekeit. Anyai fájdalomában szerte járt, bolyongott vigasztalanul. Erzsébet királyné: a mi Niobénk. A fájdalmas utnak immár vége; visszakapta fiát az anya.

Egy gonosztevő megöli, de jönnek a jók, milliók, jó egy egész nemzet s halottaidból föltámasztanak Téged. Sebedet betakarjuk virággal, el nem hervadó virággal. Emléked a trón és nemzet közötti szent kötelek. Tiszteletben tartani e köteleket anynyi, mint emlékedet is tiszteletben tartani. Nemzeti, állami életünkben a Te emléked immár egy szent hagyomány, sőt egy szent erkölcsi törvény. Te élni segited a nemzetet és a nemzet háláját nyújtja Neked. Egy nemzet hálája: halhatatlanság itt e földön. Te immár Istennél vagy. Istennel lenni: halhatatlanság, üdvösség az örökkévalóságban Ámen

Tudomány és theologia

Felolvastatott 1898. szept. 11-én a tanév megnyitása alkalmával.

Méltóságos Elöljáróság !

Nagytiszteletű tanári kar !

Nemes ifjuság ! Nagyérdemű közönség !

Fiatal tanintézetünk a most megnyitandó tanévvel történetének első lustrumához jutott, a mennyiben e tanévnek, — a melynek még e pillanatban csak a legelején állunk, — a végén bocsátandjuk szárnyára azt az első rajt, a mely tanulmányait akadémiánk falai között kezdte meg s itt kívánja, Isten segítségével, bevégezni. Hogy ez a szárnyára kelő kicsiny csapat majd milyen erős lesz, hogyan fog az élet nagy feladatainak, követeléseinek és kötelességeinek megfelelni : azt csak a távol jövő fogja megmutatni. Mi, e főiskola tanárai, plántáltunk és öntöztünk legjobb tudásunk, legbecsületesebb szándékaink szerint őszintén, minden fentartás nélkül; de az előmenetel az Ur kezében van. Ma még ki tudná megmondani, hogy az elhintett magvakból mennyi esett jó földbe, tövis közé, avagy köves helyre; avagy hogy mennyit kapkodtak fel az útszélről az égi madarak és még csak gyöngye csirába sem szökhettek?

Hagyományokról, főiskolánkban tradicionalis szellemről, a melylyel régi tanintézetek dicsekedhetnek, s a melybe az egymás után jövő nemzedékek mintegy belenőnek, még egyáltalában nem beszélhetünk. Tradíciók kifejlődéséhez legalább is évtizedek keltenek. Nálunk még mindenben csak épen az alapvetésről lehet szó s a ki már többet kívánna s egy már teljesen kifejlett organismus iránt támasztható igényeket tartva szem előtt, venné főiskolánkat bírálat alá : az nem ismeri a fejlődés, a növekvés

törvényeit és lehetetlen követelményekkel állana elő. Nálunk bírálat alá még legfeljebb csak maga a cél-kitűzés ténye eshetik ; az, hogy vajjon a célt magát helyesen tűztük-e ki? A cél az volna, hogy közvetlen tanítványainkból, a theologus ifjaktól, egyházunknak öntudatos, tudományos képzettségű, a kor színvonalán álló, becsületes gondolkozású, tiszta jellemű, az egyházat mindenek felett szerető olyan lelkipásztorokat neveljünk, a kik érzik, hogy drága és üdvösség után sóvárgó, halhatatlan lelkek vannak reájuk bízva, a kiket oda kell vezetniök az örökéletnek forrásához, a Krisztusnak üdvöt adó evangéliumához és ehhez föl kell használniök nemcsak a tudásnak, hanem főképen a keresztyén megtartó, megmentő és megsegítő szeretetnek minden eszközét abban az erős meggyőződésben hogy nem adatott földön és ég alatt más név, a mely által egyesek és társadalmak megtartatnak, mint a Krisztusnak neve.

A cél másfelől az volna, hogy az internatusunkban lakó tanárjelölt ifjak pedig szorosabb kötelékkel fűzessenek egyházunkhoz s a mikor katedráikat elfoglalandják, a tanszéket úgy tekintsék, mint szent helyet, a melyről nekik nemcsak az ismeretek egy bizonyos mennyiségét kell közölniök a rájuk bizottakkal, hanem nekik is nevelniök kell az Istenországba tagságára, nekik is arra kell törekedniök, hogy az ismeretek mellett bizonyos egységes, magasabb, ethikai alapokon nyugvó világnézetet adjanak tanítványaiknak és hogy a belső embert fejlesszék, abban mélyen a vallásban gyökerező jellemet szilárdítsanak meg. Mert az feltétlenül bizonyos, hogy az a tudás, a melynek nincs a vallásos életből kinövő ethikai alapja, csak veszedelembé visz ; az csak kés kis és nagy gyermekek kezében, a melylyel önmagukat sebzik meg, vagy tűzcsóva, a mellyel az egyszerű, természetes megaládettség házáat önmaguk felett gyújtják fel.

Vagy mondjam úgy, hogy célunkul az lebeg szemünk előtt, hogy itt theologus és tanárjelölt ifjak együtt lakván s mindannyian az egyház jótéteményét élvezvén, legyenek egyformán munkásai a Krisztus anyaszentegyházának s ennek felvirágoztatásával nemzetünk életének és felséges jövőjének.

Részemről nem osztozom ugyan abban a majdnem általános elterjedt nézetben, mintha a prot. egyháznak csupán és első sorban az volna a feladata, — a mit neki imputálnak, - hogy

legyen nemzetiségi szempontból különösebben a magyarság fenntartója és megőrizője, szóval, hogy missiója első helyen nemzetfenntartás volna, tehát bizonyos politikai hivatása, — mert az egyház par excellence üdvintézmény; de igenis hiszem és vallom, hogy a mikor az egyház az Isten igéjével, a Krisztus evangéliumával sáfárkodik és a Sacramentumokat, az üdvösség eszközeit és a kegyelem pecséteit hiven kezeli, ezekkel az egyesek lelkébe és az egész nemzet életébe olyan erőket visz bele, a melyek a nemzetet nemcsak megtartják, hanem ethikai súlyban és virágzásban egy még csak nem is álmódott magas fokra emelik. A keresztyénségnek általában ugyan az a feladata, — a mint *Kidd Benjamin* mondja, — hogy az egyeseket mentse meg és hogy követőit ne csak arra tanítsa meg, hogy az egyes ember hogyan haljon meg, hanem, hogy az egyén, mint a társas organismus tagja, hogyan éljen (Társadalmi fejlődés 13 l.); de a mikor az egyént menti meg és az egyént tanítja meg, hogy niként éljen, mint egy társadalmi organismus tagja, akkor egyszersmind nemzeti fentartó erőt is ad, mert olyan ethikai mozzanatokat visz be az egyesek által a nemzet életébe, a melyek mig biztosítják számára a jelent, egyszersmind hatalmas zálogai a jövőnek is. Szinte megdöbbenünk, mikor keresztyén pap (Peterborough püspök) a maga hierarchikus törekvései pleonexiájában azt meri mondani, hogy minden oly kísérlet, mely az Istenországát világbirodalommal akarja bélyegezni, tévedés; mert a regnum hominis soha sem lehet civitas deivé és az állam nem áll, de nem is állhatna meg a hegyi beszéd alapelvein. Hát akkor mire való a keresztyénség; mi annak a feladata? Csak az, hogy a hierarchiát tartsa?! Mintha csak a Contrat Social visszhangját hallanók és a rousseaui tételt, hogy a keresztyén ember nem lehet jó polgár, holott még egy olyan sociologus is, mint *Lecky*, a ki egyáltalában nem mondható elfogult dogmatikus keresztyénnek, sőt ellenkezőleg, határozott naturalistikus álláspontot képvisel, mikor a nemzetek jólétéről és ennek történetileg kimutatott okairól beszél, azt mondja: »Tiszta családi élet, becsületesség a cselekvésben, a morális érték és a népszellem nagybecsülése, egyszerű életszokások, bátorság, igazságosság és egészséges szelid ítélet, a mely ép ugy a jellemből, mint az értelemből származik: a feltételei minden nemzeti jólétnek. A ki valamely nemzet jövőjéről helyes ítéletet akar alkotni,

annak pontosan meg kell vizsgálnia, hogy ezek a tulajdonságok emelkednek-e vagy vesznek; különösen pedig azt kell megfigyelnie, hogy a nyilvános életben leginkább mely tulajdonságok érvényesülnek. A jellem megbecsülése nő-e vagy apad? A férfiak, a kik a nemzetben a legkiválóbb állásokat foglalják el, olyanok-e, hogy magánéletük competens bírálója, — eltekintve a pártállástól, — őszinte tisztelettel beszélhet róluk? vajjon meggyőződésük igaz és tiszta-e? életük következetes? becsületességük kifogástalan?.. Ez erkölcsi érték megfigyelésével lehet valamely nemzet horoszkópját a legjobban felállítani.« Hozzá tehetjük, hogy mind ez ethikai feltételeknek alapja pedig csakis a vallás, és pedig közelebbről, — a mint ezt *Balfour*, a híres angol államtérfi egy egész kötetre menő s nagy feltűnést keltett kiváló munkájában kimutatta, — csak a *keresztyén theismus* lehet.

Theologusnak és tanárjelöltnek, ha komolyan s cél tudatosan készül felséges pályájára, *ez* ethikai célokat kell szem előtt tartania először önmagára nézve s künn az életben lelkipásztornak és tanárnak, különböző eszközökkel ugyan, de azon kell munkálkodnia, ha rábizott nagyszerű missiójának meg akar felelni, hogy *ez* ethikai feltételeknek megfelelő nemzedéket neveljen a keresztyén theistikus világnézet alapján

Nem vizsgálom, hogy e nevelési célnak mennyire kedvez, vagy nem, az az egész környezet, a melyben az ifjuság él; az az előzetes tanítás és nevelés, a melylyel már a főiskolákra megy, — a hová bizonyos fokig kifejlődött karakterrel jő, — az a szellemi milieu, a mely tudományos, egyházi, iskolai, társadalmi és politikai életünkben körülveszi és az a befolyás, a melyet tanulmányaiból, olvasmányaiból, tanáraitól és közvetlen társaságától vesz, — mondom mindezek összhatását nem vizsgálom, — talán sok kellemetlent is kellene mondanom, — csak arra az egy jelenségre akarok rámutatni, hogy merőben túlbecsülnénk mi is a magunk munkáját, ha azt hinnők, hogy 3—4 év alatt ezen a kis darab földön, ennek az intézetnek a falain belül egy más szellemvilágot teremthetünk, mint a milyen odakinn hullámszik árral és apálylyal. Nem szemrehányásképen mondom, csak mint tényt állapítom meg, hogy ifjaink legnagyobb részével még csak az elméleti alapelvekben is alig egyezünk meg. Más világnézlettel jönnek ide, mint a mi a miénk; azzal az u. n. modern felfogással, a

mely tudományunkat, politikánkat, társadalmunkat, ethikai életünket racionalissá tette.

Az ifjuság hibája ez a racionalismus? Neki kellene ezért szemrehányást tenni? — Semmiképen nem! Test és lélek mindig egy bizonyos környezetből táplálkozik. Ezt a környezetet illetheti vád, a mely racionalismusával mérgez. Ma az uralkodó világnézet éppen a rationalismus és ennek hódító gyermeke a naturalismus. Hogyan lehetne nekünk theologusoknak hatásunk, a mikor az egyed uralmat magának követelő tudomány, — persze a »tudomány« csak a philosophia, vagy csak a természettudomány — a theológiát még csak tudománynak sem akarja elismerni s a keresztyén theistikus világnézetet egyenesen a mythosok költői, — ha nem a babonák sötét világába számúzi, mert empirikus módszerével észszerűtlennek, vagy még a legjobb akarrattal is észfeletlinek tartja és mi theologusok kénytelenek vagyunk szakadatlanul csak apologiákat tartani, bátyatornyunkban védekezni s még hallgatóink is mindig mint kritikuskok ülnek előttünk, hogy vajjon s tiszta észszel megegyeztethető e az, a mit mi éppen mondtunk? Azaz szakadatlanul érezzük, hogy az a mélyreható conflictus, a mely van a tudomány és a theologia között, — s a mely nem tegnapi vagy tegnapelőtti, hanem közel háromszáz esztendőös harc, — hullámcsapásaival untalan behat közénk is, vele folyton számolnunk kell és hogy valamiképp lecsendesítsük, keressük a modern tudás és a vallás kibékítését, mert hát nem lehet, hogy összegegyeztetlenül az agy egyik fiókjában a tudás legyen, a másikban meg a hit; hiszen a lélek — ha ugyan van, — egységes.

De vajjon szükségképeni-e és jogosult-e ez a conflictus? Tudomány és theologia, tudás és hit csakugyan kibékíthetetlenek egymással és két egymástól annyira különböző régióba tartoznak, hogy feltétlenül ellenlábásoknak kell lenniök? Viszonyuk valóban az, hogy az egyik minden tekintetben észszerű, a másik meg ugyanígy észszerűtlen, vagy legalább is észfeletti?

Egy nagy sociologus, *Kidd* Benjamin, a ki teljesen darvinistikus állásponton a létért való küzdelem, a selectio, az átöröklés és a környezethez való alkalmazkodás elveivel dolgozik, a ki ismeri teljesen a legújabb biologia kutatásainak eredményét s ezek alapján vizsgálja a socialis evolutiót, keresi az emberi előhaladás

feltételeit, az emberiség történetének magvát, írja le a nyugoti civilisatiót, a modern socialismust és az emberiség fejlődésének ősi és lényeges tényezőit, ¹⁾ — azt mondja: „Bizonyára nincs meszsze az az idő, a mikor a tudomány bámulattal, ha nem bizonyos szégyenérzettel fog visszatekinteni arra a magatartásra, a melyet a világtörténet egyik legfontosab problémájával (értsd: vallás) szemben elfoglalt. A tudomány a maga biológiai kutatásaiba elfogulatlan igazságszeretettel, tiszta itélettel és bizonyos feltétlen előítélet nélkül való pártatlan érzéssel ment bele. Ennek tulajdonítható az a fényes eredmény, a melyet századunk e téren felmutat. De mikor a tudomány az emelkedő fejlődési sorozatban az emberhez ért, erre vonatkozó kutatásaiban módszerét egyszerre megváltoztatta. Az embert bizonyos állatias állapot félhomályából két természeti adománya birtokában látja kiemelkedni; e két adománya esze és társadalmi képességei, a melyek hivatásában nagy jövőt biztosítanak neki. Mint ő előtte minden, úgy az ember is a durva és szakadatlan létért való küzdelembe bonyolódik. Ő e küzdelmet nemcsak egyes társai ellen veszi fel, hanem ezekkel együtt a többi lények és erők ellen is. Mind inkább-inkább társadalmi lénynek fejlődik, nemzetségekké verődik össze és törzsközösségeket szervez. A fejlődő embert a tudomány eleitől fogva valami tőle egészen idegen hatalmak, erők uralma alatt találja a helyett, hogy ezeket megvizsgálná, megáll előttük, sőt e hatalmak legerősebbjével ő maga is csakhamar conflictusba jut. Az embert vallási nézetek és vallásos gondolatok uralma alatt találja, a melyeknek észszerűségét a tudomány aztán egyszerűen kétségbevonja. Látja, hogy az ember cselekvését rajta kívül álló, idegen tényezők határozzák meg, de a melyeket a tudomány nem akar elismerni. Hitével összefüggő jelenségek és események töltik ki az ember életének legnagyobb részét és jellegzetesen befolyásolják történetét. Nemzetek alakulnak és az ember eléri a civilisatio bizonyos fokát. De e növekvéssel és e fejlődéssel egyenlő lépést tartani látszik ama hitnézetek növekvése és a vallás fejlődése. Küzdelmekkel, harczokkal, társadalmi intézményekkel, emelkedéssel és süllyedéssel a vallás mindenütt ott van. Nemcsak az

¹⁾ Sociale Evolution. Aus dem englischen übersetzt von C. Pfeleiderer, Jéna 1895.

egyesekek állanak hatása alatt, hanem a történet folyása, a socialis fejlődés egész jelleme mindig vallási eszmék erős befolyása alatt jelennek meg. Ma pedig olyan korban élünk, a mikor a tudomány semmit sem tekinthet jelentéktelennek. Ma már a tudomány elismerte, hogy minden, még oly tökéletlen szervnek is megvan a maga történeti feladata. Az élet minden jelenségének megvan a maga fontossága, semmi sem állott elő véletlenül. De egyszerre elhallgatnak a tudományok, mihelyt e kérdéseket tesszük fel, hogy mik a vallás rendszerek, a melyek az emberiség életében és történetében olyan kiváló helyet foglalnak el: mi ezek értelme, feladata a socialis fejlődésben? Ezekre a tudomány nem tud feleletet adni. Magatartása e kérdésekkel szemben egészen sajtáságos és bámulatosan különböző attól, a mit más jelenségekkel szemben elfoglal. Pedig az előtt, a ki a darvinismus szellemét helyesen fogja fel, világos, hogy itt nem azon fordul meg a dolog, hogy egy maroknyi, különben nagyon tudós ember abban a véleményben van, hogy a hit nem *ésszerű*, hanem azon, hogy tényleg a vallás az emberiség fejlődésében egy fontos feladatot van hivatva teljesíteni. Ha így áll a dolog és ha ez a feladat a többi jelenség-világ nagyságának és fontosságának megfelelő, akkor semmi sem bizonyosabb, minthogy ez az egész evolutio, emberi vélelénytől függetlenül, megy a maga útján; hogy a vallás nemcsak meg nem szűnik, hanem a jövőben is előreláthatólag ép oly nagy szerepet fog játszani, mint a minőt eddig játszott. Épen ama törvények alapján, a melyeket maga a tudomány fixirozott, kell a hitnek a világ végéig a mi socialis evolutionk jellemző momentumának maradnia és épen a Darwin nevéhez kötött tudományos forradalom nagyjelentőségű eredményei szerint a vallásnak szélesebb, mélyebb és szilárdabb alapjai vannak, mint a miket a theologia maga valaha csak álmodott« (17 s. köv. II.)

Az élet, a létezés, a *van* souverénitásával fellépő és ható jelenséget az igazi tudománynak tehát meg kell vizsgálnia, arra egyszerűen az ésszerűtlenséget, azért mert az közvetlen *érzéki* empirismusa körén túl fekszik, kimondania nem szabad. A tudomány és theologia összeütközésének itt az oka; mert a tudomány egy nagyfontosságú életjelenséget és társadalmi alakító tényezőt egyszerűen megtagad, nélküle csinálja meg számításait, alakítja ki világnézetét s azt akarja, mint harmonikus, egységes felfogást az

egész világtalány megoldásául és kanonául tekinteni. Holott bár-hova tekintünk is, a tudomány magatartása a socialis élet- és kör-jelenségekkel szemben alig mutatkozik valahol kielégítőnek. Korunk problémáival szemben sehol nem áll tiszta, önálló meggyőződéssel.

Gyönyörűen mutat rá *Kidd*, hogy a tudomány az életet a maga egészében még mindig nem tette vizsgálódása tárgyává és hogy csak egyes ismeretkörök szűk álláspontjából nézi a nagy életet és az embert.

„A biologus“ — mondja — »a ki az alsóbb életformák törvényeinek megállapításával és rendezésével századunk munkáját megkoronázta, elvezet egészen az emberi társadalomig; de ott aztán kalauz nélkül hagy, sőt a socialis jelenségek egy részéről (a vallásról) úgy beszél, mint *groteszk gombaképződésekről*. De más tudomány is, a mely az embert mint társadalmi lényt vizsgálta, majdnem kizárólag a maga álláspontjáról nézte csak. Az államtudomány előtt az ember csak opportunistá. A historikus előtt az az egyed, a ki vak, látszólag durva, törvénynélküli erők játéklabdája. A dogmatikus úgy nézte, mint egy más világ teremtményét. A nemzetgazdász előtt pedig alig több, mint egy birvagyó gép. El kell jönni a jobb megértés, az alaposabb módszer idejének; sőt itt az ideje, hogy a társadalmi tudományok az által merítsenek erőt, hogy mélyebben bocsássák gyökereiket épen abba a talajba, a melyből kinőttek (e talaj *Kidd* szerint a vallás; ¹⁾ itt az ideje, hogy a biologia áttörve a maga határait, a maga tudományos módszerét merészen alkalmazza az emberi társadalomra, a hol végre is az *életet* a maga legmagasabb és legbonyolultabb alakjában találja.« (26. l.)

Annak a mélyen járó s meggyőző bizonyítási eljárásnak, a melylyel *Kidd* a vallás első rendű szerepét igazolja az emberiség fejlődésében, minden mozzanatát nyomról-nyomra követni itt nem lehet feladatom, ez kívül esik jelen tárgyam keretén, csak még néhány erőteljes gondolat töredékkal akarok rámutatni arra, hogy szerinte a tudomány és theologia között felmerült *conflictus* egy-

¹⁾ »A mi egész civilisationok vallási rendszernek a productuma « (272. l.)
»A socialis rendszer organikus képződése egyenesen vallásos hitnézetten alapszik; az organismus határozott életprincipiuma ebben gyökerezik.« (96 l.)

általában nem jogosult, mert csak egyoldaluságból származik és az egyoldaluság tartja is fenn, holott az igazi tudománynak az élet egészével kell foglalkoznia s az élet minden jelenségét egyaránt méltónak kell tartania arra, hogy alapos megfigyelése tárgyává tegye. Ha a tudomány a maga feladatának magaslatán áll, akkor a vallásos hitnézetekben nemcsak egyszerű jelenségek (phaenomena) sorozatát látja, jelenségeket, a melyek fajunk gyermekkorának tulajdonai s a melyeket a fejlett társadalom már bátran nélkülözhet, hanem el kell hogy ismerje, hogy épen ezekben gyökerezik a társadalmi evolutio karakterisztikus jellege. Ezek képezik eszünk természetes és szükséges kiegészítését. A mi egész civilisationnk olyan ethikai rendszereknek a közvetlen productuma, a melyek magasabb törvényeken nyugszanak, mint a melyeket a pusztá ész ad. És a mikor *Herbert Spencer* a felett panaszkodik, hogy századunk világossága daczára is mind e máj napig teljes erejében nyilvánul a vallásban a tiszta ész előtt igazolhatatlan és általa felfoghatatlan természetfeletti elem és hogy úgy az államegyháznak, mint a dissidenseknek vallásos hitnézetei mind megtartották azt a hitet, hogy a jó azért jó, a rossz pedig azért rossz, mert mind a kettő isteni parancson vagy tilalmon nyugszik: azt mondja *Kidd*, hogy igenis ez tényleg így van, és pedig nem valamely jelentéktelen emberi fejletlen ösztön útján van így, hanem egyenesen társadalmi fejlődésünk fundamentalis törvényének az alapján. A dolog nem úgy áll, hogy az emberek csak makacsságból útasítják vissza azt a fényt, a mely abból az ethikai iskolából világít reájuk, a melyben *Herbert Spencer* elmélete képezi a világító pontot, hanem úgy, hogy egyenesen a társadalom mélyen gyökerező ösztöneiben sokkal bizonyosabb tudományos basis van, mint a mi mai tudományunkban (106 l.) Innen van, hogy bármennyire törekedjenek is a műveltek között a vallásos hit lerombolására, e rombolók csak igen kevésre mennek, sőt még a fejlődés története azt is igazolja, hogy a míg dogma nélküli szekták visszamaradnak, addig az erősen dogmatikusok most is kezükben tartják az embereket s így arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy tökéletesen reménytelen és hamis azoknak a törekvése, a kik a keresztyénséget a Krisztusban való hit nélkül akarják reorganizálni (107. l.); mert tökéletesen igaza van *Lillynek*, mikor azt mondja, hogy valamely vallás nem bizonyítékaival és a tiszta ész kritikáját megczáfoló,

megdöntő argumentumaival hódít, hanem azzal, hogy az embernek azokhoz a fundamentalis szellemi hajlamaihoz szól, a melyekkel leginkább összhangban van s azokat elégíti ki (107 l.). Azért nem vallás a Comte vallása s habár *Huxley* bizonyos tulzással mondogatta is, hogy inkább imádna egy csapat vad majmot, mint a positivisták racionális humanista eszméjét, mégis mondott ezzel valami igazat, mert minden olyan hitforma, a melyből hiányzik a tiszta ész felett álló természetfeletti elem, képtelen arra, hogy a vallás sociologiai functióját végezze.

A fejlődés története azt mutatja, hogy egyébként hasonló viszonyok között ott fejlődhetik ki a legegészségesebb és legélet-erősebb sociális rendszer, a hol az *egyed ember a sociális organismus érdekének való legtökéletesebb alárendelése mellett a saját egyéniségének legtökéletesebb kifejlészhetése felől biztosítva van* (60 l.). Ez a socialis rendszer pedig csakis a keresztyén theistikus világnézet mellett valósítható meg.

A biologiai tudomány módszerének a sociális jelenségekre való alkalmazása első resultatumul csak azt adja, hogy a sociális organismus érdekei és az individuum érdekei egymást kizárják és egymással szemben ellenségek; de hogy azért mégis az előbbieknek kell mindig uralkodóknak lenniök, mert különben egyedekre bomlik fel a társadalom, ennek már a biologia nem találja meg alapját, aminthogy nincs is meg az alapja és sanctioja az egyesek tiszta eszében, a reine Vernunftban. Ennek alapja csak a vallásban van. S ha egyszer a tudomány erre is kiterjeszti figyelmét, akkor lehetetlen lesz tovább folytatnia harczát a vallás, illetőleg az ennek jelenségeivel foglalkozó theologia ellen.

A kettő közötti konfliktus tehát nem *jogosult*, mert, — hogy némi ismétlésbe bocsátkozzam, — csak egyoldaluságból származik, az egyoldaluság pedig félszegség; de a félszegségnek éppen a selectio törvényénél fogva sem a természet, sem a szellemvilág háztartásában nem lehet helye. A selectio a mindtökéletesebb megtartásával maga a *tökéletes* felé törekszik. Így biztosítja az evolutiót.

De a tudomány és theologia között fennforgó conflictus nem is *sükségképpen*, mert maga a tudomány sem dolgozik egy hajszállal sem kevesebb hittel, tekintélyi bizonyítással, aprioristikus deductiókkal, mint a theologia és viszont a theologia sem kevésbé empirikus, mint a tudomány.

Es itt hadd mutassam be *Balfournak*, a nagy angol államférfiúnak, a kincstár lordjának és az alsó-ház vezér politikusának » *The foundations of belief* « című igazi »season book«-ká vált munkájának ide vonatkozó gondolatait, a ki bámulatos bölcsészeti és theologiai képzettséggel veszi bírálat alá a naturálistikus világnézet egész rendszerét, bonczolja fel annak ismeret elméletét, mutatja ki alapelveinek végső következményeit, hitének tarthatatlan alapjait, hogy azután rámutasson, hogy harmonikus, egységes, az ember legbensőbb lelki követelményeinek megfelelő, azokat kielégítő és a társadalmi élet fejlődését is biztosító világnézet csak a keresztyén theismus lehet. Jellemzőleg mondotta *Balfourról* munkájának fordítója, R. *Koenig*, hogy mint Hume Dávid és Knox János földije az egyiknek módszerét használja fel a-ra, hogy a másíknak végkövetkeztetéseit igazolja. Erélyes tiltakozás ez az egész mű az exakt tudományok túlhajtott igényei s az intellectualismus és empirismus visszaélései ellen. A vallás és tudomány közötti ellentétet vizsgálva, czáfolja azt a felfogást, mintha minden theologiai tétel kétségbevonandó volna, ha a tudomány azt nem igazolja és egyenesen hamis volna, ha az a tudománynak ellene mond. *Kaftan* szerint *Balfour* munkája apologetikus; de nem abban az értelemben, mintha a keresztyénség ellen támasztott kifogásokat és nehézségeket fejtegetné és czáfolná, hanem igenis abban az értelemben, hogy ama világfelfogás egyoldalúságát és felületességét támadja, a miből a keresztyénség ellen szerte a legtöbb kétely és nehézség támasztatik.

»Végczélom« — mondja a bevezetésben *Balfour*, »annak a világproblemának, a melynek, tetszik vagy nem, de határozottan szemébe kell néznünk, a megvizsgálására bizonyos módot ajánlani. A mennyire lehet, szeretném az olvasót egy oly álláspontra vezetni, a melyről a végtelen egésznek ama kicsiny töredékei, a melyek szemléletünk alá esnek, a maguk tényleges változatos viszonyukban áttekinthetők.

Ma a legelterjedtebb ismeret-elmélet a rationalismus. Hogy mi ez a rationalismus? Erre némelyek azt mondják, hogy a szabad, a tekintély bilincseit lerázott emberi értelemnek (észnek) alkalmazása a világ és az élet problémáira; a függetlenné lett észnek minden kérdés felett gyakorolt elfogulatlan bírálata. Ez lehet igaz; de a szóhasználat és az alkalmazás sokkal szűkebb körü meghatározást adott neki, ugyanis

hogy a rationalismus a dogmatikus theologia ellen támadt reakciónak egy speciális formája, a mely már a renaissanceban keletkezett, a XVII. és XVIII. században erőben és terjedelemben nőtt, a míg legtökéletesebb kifejezését a *naturalismusban* nyerte.

Bizonyos reactio kétségtelenül elkerülhetetlen volt. Az emberek egyszerre csak oly világban találták magukat, a melyben az irodalom, a művészet és a tudomány az emberi érdeklődés körét rendkívül kitérítették, míg a theologia egyáltalában nem akart az új fejlődéshez alkalmazkodni. Az emberi szellem ép úgy, mint a test, nem változhatik csak egyetlen irányban. Az egész szervezet szenved, vagy nyer a változás által és minden szervnek és tagnak alakulnia kell, hogy amaz új követelményeknek megfelelhessen a szervezet, a melyet az egyensúly megbomlása idézett elő. Így van ez az intellektualis téren is. Az a felfogás hamis, mintha az ember új igazságokat és új kutatási módszereket sajátíthatna el a nélkül, hogy a régi igazságokat is bizonyos mértékben újból meg ne mérlegelje és ismét megállapítva új világításban át ne tekintse s talán új zsinór szerint ne mérje. Ennélfogva bizonyos, hogy sokat át kellett alakítani a dogmatikai rendszerben és tegyük hozzá, egyetmást meg is kellett semmisíteni. Az új rendszer a maga legértékesebb eredményeit nem állapíthatta meg, míg a régi rendszer által hátrahagyott szeméttel el nem távolította. A világnak felvilágosodásra volt szüksége és a rationalisták vállalkoztak a maguk módja szerinti felvilágosításra. Szerencsétlenségünkre azonban egész eljárásuk olyan rendszerbeli eredmény bűnnel terhelteték, a mivel sok olyat is leromboltak, a mi pedig megtartandó lett volna. Nem elégedve meg a gyakorlati visszaélések ellen való protestatioval, a tudomány szabadságának a theologia szolgasága alól való érvényesítésével, az uralkodó theologiai controversiák nehézkes és elavult apparatusának bírálatával, — egy apparatusnak, a mely kétségtelenül sokkal alkalmasabb volt oly tételek vitatására, a melyekben a theologusok eltértek egymástól, mint arra, hogy közös hitelveik alapján a közös ellenség ellen védekezhettek volna — belement egészen új ismeretelmélet felállításába az »egészséges emberi ész«, az „exakt tudomány“, majd „felvilágosodás“, stb. jelszavak alatt. Minden controversiát ő akart eldönteni és minden hitvallást ő akart formulálni. Döntő ítéletet ő mondott. A mely világfelfogás az érzéki

észrevétel uralkodó magyarázati módszerével megegyezett, az életben maradhatott; de a mi e módszerrel ellenkezett, vagy azon túl ment, az már babonának, tudatlannak, nevetségesnek és hihetetlennek declaráltatott. Ez ítéletek azonban nem valami mélyen megalapozott bizonyítékokon nyugodtak. A rationalisták, mint ilyenek, nem bölcsészek. Csak ítélnék azon az alapon, hogy okos embernek nem lehet más nézete. Mert ha a rationalismus resultatumaül uralkodóvá lett naturalismust vesszük tekintetbe s az általa létrehozott világnézetet, akkor azonnal kitűnik, hogy ez minden reálisabb alap nélkül merészen csak neki ment a hit egész világának, és állapította meg az emberi tudás határait, a melyen túl csak a megismerhetetlen van, ha ugyan az is van. És mit nyújt kárpótlásul? „*Logikai következetességet.*“ Érintésére tönkre mehet a vallás; erény és szép legdrágább tulajdonságaiktól raboltathatnak meg, hiszen mindezekért *logikai következetességet* kínál! Ez nem elég! ¹

Mielőtt azonban a naturalismus által diktált kapituláczióanalís feltételeket elfogadnánk, mégis csak azt kellene a győzelmet követelő rendszernek előbb kimutatnia, hogy nemcsak egyes különböző részei egyeznek meg egymással, hanem, hogy tényleg az egészet elfogadhatja az ész. Addig azonban, míg ez meg nem történik, a világnak ezt az elnéletét vak esztelenség volna mint egyeduralmú világfelfogást credonkká tenni.

De hát mi is ez a naturalismus, a mely bizonyos állítólagos küzdelmek alapján, a melyeket soha se állott ki, győzelmek hánytorgatásával, a melyeket soha sem nyert és tudományos diadalok emlegetésével, a melyekből részt követelnie nincs semmi joga, minden más hitrendszernek megadási feltételeket akar diktálni? ²

Balfour naturalismus név alá foglalja össze az agnosticismust, a positivismust és az empirismust általában s e közös névvel nevezi azt az irányzatot, a melynek hullámai mindig feltétlenül elárasztják azokat a területeket, a melyekről a vallás apály idején visszahúzódik. Tanainak quintessentiája az, hogy csak a phaenomena (a jelenségek) és azok benő összefüggésének törvényei ismerhetők meg, de egyéb semmi és csak a phaenomena

képezheti a tudomány vizsgálódásának tárgyát. Ennél *többet* — lehet, hogy ez a *több* van, vagy nincs, de még ha volna is, — soha meg nem ismerhetünk. Az érzékelhető világ egyedül az, a mi ránk tartozik, vagy a melyről ismeretünk lehet. Ez érzékeinkre ható világban van csak lábaink alatt szilárd talaj. Itt és csakis itt fedezhetünk fel valami olyat, a mi megérdemli a tudás nevet. Itt és csakis itt gyakorolhatjuk eszünket sikerrel és arathatjuk a bölcsesség gyümölcseit.

De vajjon több-e ez a naturalismus is, mint hit? Mert ha a hitet egész általánosságban úgy határozzuk meg, hogy az nem egyéb, mint valamely bizonyítékoktól független, vagy minden bizonyítás fölé emelt meggyőződés, akkor ez a hit az, a mire nem kevésbé támaszkodnak a mindennapi élet maximái, mint a legfelségebb hitvallások és a legnagyobb horderejű felfedezések. (164 l.)

Vegyünk csak egy egészen egyszerű állítást, a melyet senki kétségbe nem vonhat, hogy pl. mindenikünk minden pillanatban a tér egy bizonyos részében van, körülvéve az anyagi dolgok egész tömegétől, a melyek állandóan hatnak reánk és egymásra.

E tétel csak egy amaz általános formájú ítéletek közül, a melyeket ébren töltött életünk minden pillanatában csinálunk százat meg százat s a melyek felől semmi kétségünk nincs; a legbizonyosabbaknak tartjuk őket. De mihelyt közelebről megvizsgáljuk, azonnal előáll egy csomó kérdés, minden szó egy-egy talány. Mik vagyunk »mi«? Mi a »tér«? Lehetünk-e „mi“ a térben, vagy pedig csak testünk az, a melyről ezt mondhatjuk? Mit értünk az alatt, ha azt mondjuk, hogy egyik materialis dolog hat a másikra? És mit az alatt, ha azt állítjuk, hogy a materialis dolgok hatnak reánk? Ime egyszerre hat különböző kérdés, mind közvetlenül ítélő tehetségünkhöz intézve és mindannyi egyszersmind a modern bölcsészet főproblemája (280—281. ll.)

Minden ismeret-ágban a következtetések biztosabbaknak látszanak lenni, mint a praemissák, a föl-épitmény szilárdabbnak, mint a fundamentum. Valamennyinél teljes bizalommal és gyakorlati biztossággal oly eszmék körében mozgunk, a melyek tulajdon képen *feltételezettek* és *önállótlanok*, és a melyek abban a pillanatban homályosakká válnak, mihelyt őket a kritikai analysisnek alávetjük. Nem csodálkozhatunk tehát, ha pl. nehéz a *szép*-ben a maradandó elemet megállapítanunk, a mikor ez a materialis

dolgokban előlünk elzárkózik, vagy hogyha az erkölcsi törvény ősalapja nem egészen világos előttünk, mikor még a természeti törvény ősalapja is olyan homályos, és hogy értsük meg Istent, mikor tulajdonkép még arról sem tudunk számot adni, hogy mit értünk a »dolog« alatt?!

Herbert *Spencer* elmélete kimutatja, hogy tér, idő, anyag, mozgás, erő, stb. megfejthetetlenek; homályosságok, a melyeket képtelenek vagyunk átkutatni. Ez tökéletesen igaz. De ha a prae-missák megfejthetetlenek, akkor hogyan lehet azokra csupán logikai következtetésekkel egész világ-elméletet felépíteni s e világelméletnek az abszolút igazság jelleget követelni és ezzel minden más hitelmélet felett ítéletet tartani? Mert ha felvetjük a kérdést, hogy a tudományos világelmélet tulajdonképen mely praemissákon nyugszik? — erre azt a feleletet kapjuk, hogy olyan praemissákon, a melyeket a tapasztalat nyújt! A tapasztalat nyújtotta a természet első igazi megismerését és a törvényeiről való tudást; a tapasztalat, megfigyelés és kísérletezés alakjában adta a nyers anyagot. Itt az »érzékek bizonyosságán« kívül más tekintélyre nincs szükség.

Ez itt helyes eddig. De vajjon nem a hit világához tartoznak-e már azok a hypothesisek és következtetések, a melyeket ez érzéki tapasztalatokból alkotott meg a naturalismus, pl. csak a causatio törvényére nézve is? vagy a mikor felment a naturalismus olyan régiókba, a hol már érzékeink semmi közvetlen ismeretet nem közvetíthetnek, a hol olyan törvényekkel van dolgunk, a melyek személyes megfigyelésünktől távol esnek és dolgokkal foglalkozik, a melyek sem nem láthatók, sem nem hallhatók, sem nem tapinthatók. Logikusan jár-e hát el akkor *Herbert Spencer*, a mikor a tudomány anyagául azt jelöli meg, a mi megismerhető, a theologia anyagául pedig mind azt, a mi megismerhetetlen, holott ő is egy csomó olyan praemissával dolgozik, a melyről apriori kimondja ő maga, hogy megismerhetetlen. Abból, hogy úgy a természettudományoknak, mint a theológiának záró eszméi (Abschlissende Ideen) elgondolhatatlanok, — a mint ő ezt az állítását bebizonyítottnak hiszi, — helyesen csak azt következnék, hogy természettudomány és theologia annyiban teljesen egy színvonalon állanak, a mennyiben záró eszméik elgondolhatatlanok; de nem az, hogy a kettő egymással ellentétes és kibékíthetetlen.

Nem veszi észre, hogy azzal, a mikor a theológiát általános örökösévé tette mind annak, a mi elgondolhatatlan, egyszersmind elvitázhatatlan jogot adott neki mind arra, a mi »való«; míg a tudomány méltán panaszkodhatnék, hogy csak azt kapta, a mi »feltételezett« és »önállótlan,« ezért aztán monopolizálhatja a *megérthetőt*. A tudomány megkapta mindazt, a mi tudható; de a theologia azt kapta meg, a mit tudni érdemes! (285. l.)

Ilyen osztozkodással mindenik meg lehet elégedve! — teszi hozzá Balfour szarkazmussal.

Vajjon nem csak aprioristikus föltevések alapján állapítja-e meg a tudomány a causatio, vagy valamely más universalis principium törvényét? Ha felelemezük azt a gondolkozási folyamatot, a melyen át a causatio törvényéhez jutunk, úgy találjuk, hogy e törvény megismerhetéséhez egyetlen lépést sem tehetünk amaz aprioristikus felvétel nélkül, hogy a természet folyása *egyforma*, vagy ha nem is absolut egyforma, legalább is eléggé egyforma arra, hogy föltehessük, hogy mindig meglehetősen biztossággal következtethetünk az okozatokból az okokra, vagy ugyanazon körülmények között az okokból az okozatokra. Mert ha csak az egyéni tapasztalásra támaszkodunk a causatio törvényének megállapításánál, akkor először is azt találjuk, hogy az a *tökéletes egyformaság*, a mely a causalitás törvényének előfeltétele, nincs sehol. A legnagyobb körültekintéssel s a legkiválóbb kutatók által végzett kísérletek soha nem mutattak tökéletesen identikus eredményeket, mert tulajdonképen a természetben nincs absolut uniformitas. Tehát a principiumot nem a tapasztalás bizonyította be, hanem maga a tapasztalás már egy előfeltételezett alapelv világánál tétetik, mert úgy *hiszszük*, hogy a világ felett *változatlan* törvények uralkodnak. Hát nem hit é ez, a mikor még a legskeptikusabb empirista is azt mondja, hogy igaz ugyan, hogy a causatio törvényének nincs elég biztosítéka az *egyén* tapasztalataiban; de van hátunk megett egy csomó historiai tapasztalat, a melyeket az emberiség megszámlálhatatlan nemzedékei tettek s a mely megfigyeléseket a mi tanulságunkra gyűjtöttek össze és hagytak ránk örököül. Ezek nem érnének semmit? Nekünk nagyon sokat érnek; de a következetes empirista előtt historiai tapasztalatoknak nem volna szabad értéküknek lenniök; mert ő csak azokra a tapasztalatokra adhat valamit, a melyeket ő maga tesz érzéki szerveivel. Ő *általános* és

historiai tapasztalatokról nem beszélhet, mert az általánós tapasztalatok valóságának karakterét ismeretelmélete kiindulási pontjában épen ő maga vonta kétségbe és sürgeti, hogy minden egyes individuumra nézve a saját *személyes* tapasztalás a szükséges. De mikor észrevette azt a roppant ellentétet, a mely van e mikroszkopikus megfigyelési kör és mód s ama gigási törvények között, a melyek, tetszenek avagy nem, de megvannak és uralkodnak: akkor oda menekült a historiai tapasztalatok hypothesiséhez, az előfeltételezett változatlan törvények uralmának hitéhez.

De ha ő is *hittel* dolgozik, akkor nincs joga a theologus hitét támadni és a tudomány és theologia közé éket verni, erőszakkal két világot alkotni az ember számára: a tudás és a hit egymást kizáró világát

Az az eszmény, a melyre törekednünk kell s a melyet soha szem elől tévesztenünk nem szabad, nem lehet más, mint az összes hitnézeteknek jól rendezett egészszé leendő egységesítése. De azt ennél a törekvésnél soha sem kell elfelednünk, hogy nem a *magyarázatok* azok, a melyek tovább élnek, hanem a megmagyarázott *dolgok*; nem az *elméletek*, hanem a *tények*, a melyek feől mi elméleteket gyártunk. (359. l.)

Kétségtelen. — mondja Balfour, — hogy mindenik rendszer, a melyet csak mai ismeretünkkel és meglévő képességeinkkel construálhatunk, homályosságokban, bizonyíték-hiányban és következetlenségekben szenved; de az is bizonyos, hogy egyetlen olyan rendszer sem elégítheti ki maradandólag az emberi szellemet, a mely nem számol az ember erkölcsi érzéseivel, eszményeivel, nem teszi lehetővé legmagasabb törekvéseinek elérhetését és ethikai szükségéinek kielégítését. (357—358. ll)

Rendkívül érdekes volna nyomrúl-nyomra követni annak a nagy államférfiúnak, a kit ma Anglia pártkülömbőség nélkül úgy tekint, mint Salisbury lord utódát, — gondolatmenetét, mélyreható fejtegetéseit, a mint megalkotja az általa u. n. „provisorikus bölcsészet“ tanait és rámutat, hogy természettudományi, ethikai és theologiai hitnézeteink nagy tömege sokkal összefüggőbb, kielégítőbb egésznek képez a theistikus keretben, mint a naturalistikusban, sőt még egységesebbek lesznek ezek egyenesen a keresztyén theistikus világnézetben összefoglalva, mert az a nagy világprobléma: a *bűn* és a *váltás* is egyedül ebben nyer megoldást

Szeretném bemutatni azokat a bámulatos eszmegazdagságu fejtegetéseket, a mint igazolja, hogy azt a mérhetetlen távolságot, a mely van a végetlen s-ellem és a véges ember között, egyedül csak a Krisztus, a tökéletes Isten és tökéletes ember hidalhatja át és ha az embert ég és föld távola választja is el Istentől, tőle mégis nem reménytelenül van elválasztva (352. l.) és a mint bizonyítja, hogy egy a szükséges: az élő hit abban a kötelékben, mely Istent és embert egybefűz, a mely élő hittel birtokunkban nincs hely többé a megállapított erős rend ellen való ama tehetetlen zugolódásra, a mely meg nem érdemlett szenvedések között olyan hamar fölkél bennünk. Ez a hit azoké, a kik a theismus keresztyén formáját a maga egész erejében érzik. Mert ezek egy olyan lényt tisztelnek, a ki a mindenségnek nem távol álló teremtetője, a kit hidegen hagy a világ jajja, hanem ha teremtményei szenvednek, vajjon nem szenvedett-e ő is érettük? stb. (356. l.) De bármennyire vonz is e théma, vele, miután tárgyam keretén kívül vezetne, nem foglalkozhatom.

Egyet akarok csak lelkükre kötni Önöknek, nemes ifjuság, hogy mindenkinek megvan ugyan a maga felséges előjoga, hogy olyan véleményt formáljon magának, a melyet akar, de mindenkinek egyenesen kötelessége is, hogy mielőtt ez előjogát gyakorolja, az alapokat, a melyekre véleményét építi, megvizsgálja és meggyőződéseit megmérlegelje; csak óvakodjanak az egyoldalúságtól, az önhittséget jellemző merész ítélkezéstől és törekedjenek arra, hogy egységes, összhangzó és egész erkölcsi életüknek szilárd, tiszta alapot nyújtó világnézetet szerezzenek. Önöknek soha sem szabad szem elől téveszteniök azt, hogy önök maguk is egyen egyen, de a majdan önökre bizandók is mindnyájan, az örökkévalóságnak égi eredetű örökösei. Csak ha ez a tudat, ez a szent meggyőződés él lelkükben, lehetnek hű sáfárok és felelősségük érzetében odaadó munkások. A mi életünknek és a mi szolgálatunknak mindenkor arra kell szentelve lennie, a mi mindent egybefoglaló egyetemes és a mi romolhatatlanul maradandó

A mezőben elrejtett kincs paraboláját ismerik Önök. Boldog, a ki e kincset megtalálja!

Menjünk és a mi Istenünk segítségével mellett közös erővel keressük azt ebben az évben is!

Kenessey Béla.

III.

Adatok az 1898—99. tanévről.

A leloty tanévet, úgyszólván, a nagy nemzeti gyász első óráiban nyitottuk meg 1898. szeptember 11-én.

E nap kora reggelén vettük a hirt *Felsőges királynénknak, Erzsébetnek* szeptember 10-én Genfben történt megdöbbenő, tragikus haláláról s a míg máskor épületünk ormáról a trikolor hirdette örömünket, hogy ismét »eddig segített az Úr!« addig most a gyászlobogó bontotta ki onnét sötét holló-szárnyát és abban a tanév-megnyitó imában, a melyet az azóta szintén már jobb hazába költözött, áldott emlékű püspökünk, *Szász Domokos* mondott, a legelső hang a hazafi fájdalom borús hangja volt s nemcsak az új tanévhez nyújtandó isteni segedelemért kellett könnyörögnünk, hanem vigasztalásért, felemeltetésért is, hogy szálljon megnyugvás a megdöbben és gyászba borult szívekbe. Kegyelettel áldoztunk a nagy királyné emlékének mindjárt az első pillanatokban, hogy azután néhány nappal később, szeptember hó 20-án külön gyászünnepély tartásával is lerójjuk emléke iránt hódoló tiszteletünket. Gyászba öltözött disztermünket a város, az egyetem s az összes hatóságok, egyletek és testületek képviselőiben megjelent nagy közönség és az ifjuság zsufolásig megtöltvén, hatalmas accordokban szállott az egek urához a régi zsoltár felséges szava: »Az embereket te meghagyod halni« (XC zsolt. 2.) Majd *Kenessey Béla* theol. igazgató imája s az ifjusági énekar által művészileg előadott gyászdal után *Molnár Albert* theol. tanár lépett a szószékre, hogy elmondja nagyszabású, mély érzésekben és fennszárnyaló gondolatokban gazdag gyászbeszédét, a mely kitörölhetlen benyomást tett a nagy és előkelő hallgatóságra.

Intézetünk évkönyve méltóbban, szebben nem adhat a Fel-

séges Királyné iránt való kegyeletének kifejezést, mintha első lapjain ezt a beszédet örökíti meg s ezzel emlékezik meg újból és újból arról, a ki különben elfelejthetetlen minden hű magyar nak és a kinek nevét Klio véste ércz táblájára soha el nem múló s minden időkbén ragyogó betűkkel!

Mint hazafiakat sújtott le a Felséges asszony halála. De alig mult el az egyik gyász következett a másik. Az Úrnak tett szert minket és különösen fiatal intézetünket újabb és közvetlenebb vesztéssel megpróbálni, mikor 1899. januárius hó 8-án déli $\frac{3}{4}$ órakor elvette tőlünk egyházkerületünk nagynevű püspökét, intézetünk megalkotóját, ennek atyai jószággal gondozóját, első lépéseinek támogatóját, a felette odaadó szeretettel örökdő főfelügyelőjét, előljáróságunk elnökét

Szemerjai *Szász Domokost*.

Közvetlen hozzátartozóin családján kívül intézetünket érte az ő hirtelen bekövetkezett halálával a legnagyobb vesztés; hiszen ezt az intézetet tekintette ő maga is élete művének, ezért vívta negyedszázadon át harczait, ezért ment bele, — hogy ennek alapokat teremtsen, — a különböző pénzügyi műveletekbe, ezért fáradozott nagy, megfeszített munkában és ennek érdekében gyűjtött, izgatott, lelkesített s nem egyszer osztott és vett sebet. Előljáróságunk külön gyászjelentésben adta hírül elnöke elhunytát; küldöttségileg és átiratban fejezte ki a megboldogult özvegye előtt fájdalmas részvétét és elkérte a családtól a drága tetemetet, hogy azokat intézetünk díszterméből, a nagy halott egykori dialainak szinteréről, temethesse el; itt legyen a siri álom előtt utolsó pihenése, a hol utolsó harczait vívta. Tanári karunk és ifjuságunk koszorúkat helyezett a ravatalra és ifjaink önkényt ajánlották fel, hogy kegyeletük kifejezéseül díszörséget állanak a ravatal mellett.

A temetés január 11 én d. e 10 órakor ment végbe *Antal Gábor* dunántúli ev. ref. püspök imájával és *Kenessey Béla* theol. igazgató gyászbeszédével. A sírnál *Molnár Albert* theol. tanár méltatta az elhunyt érdemeit s idézte fel az alkotásaiban nagy püspök hatalmas alakját.

Intézetünk harmincz napig tartó külső gyászt öltött. De csak időhöz kötött kifejezése volt ez annak a mély fájdalomnak és vesztésérzetnek, a mely még mindig vissza-vissza sajog s ha

tán az emberek valaha elfeledhetnék is Szász Domokost, a mi intézetünknek általa összehordott kövei fognak megszólalni s hirdetendik az ő emlékét időtlen időkre!

Emléke legyen áldott s virraszson felette a soha el nem enyésző kegyelet!

Püspöki széke s ezzel együtt Elöljáróságunkban is helye immár betöltetett, a mikor f. é. április hó 18-án *Dr. Bartók György* szászvárosi ev. ref. lelkész és egyházkerületi közfőjegyző jelentékeny szótöbbséggel egyházkerületünk püspökévé választatott.

A kiváló készütségű theologiai tudóst és író, a volt theol. professort és egyházi szónokot tisztelettel üdvözlöttük magas állásában s üdvözljük e helyen is teljes bizalommal, mert meg vagyunk győződve, hogy intézetünknek nemcsak hű vezetője leend, hanem ennek felvirágoztatásában a legodaadóbb munkás is, a kinek bölcs tanácsai, gazdag tapasztalatai, széles körű ismeretei és nagy munkaereje dúsan fognak gyümölcsözni a mi főiskolánk javára is

* * *

A tanév megnyitása, épen az országos gyász közepette, jóformán egészen csak az intézeti előljáróság tanári kar és az ifjuság jelenlétében folyt le a szokásos módon. *Szász Domokos* imája után *Kenessey Béla* igazgató tartotta meg év-megnyitó „Tudomány és theologia“ czimű értekezését, majd a püspök üdvözölte a tanári kart és ifjuságot. Az ünnepély előtt és után az ifjusági énekkar működött közre.

Az 1898/99 tanévre jelentkezett *ifjak számát* illetőleg felvételért 36 theologus és 60 bölcsészethallgató tanárjelölt folyamodott; ezek között az internátusban már előbb bennlakott régi növendék 21 theologus és 35 tanárjelölt; ujonnan folyamodó tehát 15 theologus és 25 tanárjelölt. A folyamodott hittan és bölcsészethallgatók közül azonban kettő-kettő még az 1898. aug. 27-én megtartott felvételi tanárkari gyűlés előtt visszavette kérését és okmányait s így ezek folyamodványa tárgyalásra sem került.

A theologiai tanfolyamra felvétetett 34 növendék és pedig a IV évre 6 a III évre 5, a II-ikre 10 és az I-re 13. Ezek között 5 teljesen ingyenesnek kilencz 100—100 frt ösztöndíjra, de a melyből 50 frt convictu i díjat tartozott fizetni, egy 100 frt ösztöndíjra, melyből 25 frt ösztöndíjat fizet, 11 huszonöt-huszonöt

frt convictusi díj fizetés mellett, 4 ötven—ötven frt és három 80—80 frt convictusi díj fizetés kötelezettséggel.

A bölcsészethallgatók közül 18-an ajánlottak fel a Nmélt. Vall.- és közokt.-ügyi Minister által létesített állami ingyenes helyekre; 15-en vétettek fel 100—100 frt és 17-en 150—150 frt convictusi díj fizetés kötelezettsége mellett; míg 10 folyamodó kérését a helyiség elégtelenségére tekintettel vissza kellett küldenünk.

A szeptember 7 s következő napjain megtartott beíratások alkalmával tényleg beíratkozott összesen: theologus 32 és pedig a IV évre: 6, a III-ikra: 4, a II-ikra 11 és az I-re: 11. A felvett papnövendékek közül 3 nem jött el, 1 pedig a beíratkozás előtt a tanári pályára ment át; két ifjú azonban a felvétel után jelentkezett s ezek vétettek fel később az üresen maradt helyekre, egyik 90 frt ösztöndíj s ebből 25 frt convictusi díj fizetés mellett, a másik 50 frt évi díjjal.

Bölcsészethallgató tanárjelölt beíratkozott összesen: 48, úgy, hogy a tanév összesen 80 ifjuval nyitattott meg.

Az első félév folyamán a theologus ifjak közül egyet súlyos vétségért kénytelenek voltunk eltávolítani, egy pedig betegsége miatt távozott el. Egy I. éves növendékünket *Ambrus Károlyt* a halál ragadta el (1899 ápr. 20.) miután előbb már nehéz betegen szülőihez ment haza Marosvásárhelyre. A második félévre azonban egy tanárjelölt a theol. pályára kívánván átlépni, ezzel az év végén tehát a theologus ifjak összes száma 30 volt.

A bölcsészethallgatók közül a jogi pályára lépett át 1 s így az intézetbe fel sem vétethetett; 2 betegsége miatt távozott, 1 pedig nevelőséget kapván, lépett ki az intézetből. A II. félévre azonban egy tanárjelölt felvételével a bennlakó tanárjelöltek száma az év végén 47 volt.

Az 1898/99 tanévet tehát összesen 77 bennlakó ifjuval végeztük.

A theologus ifjak közül ösztöndíjban részesültek Boér Károly, Kolozsvári József, Ravasz Béla, Széll Jakab és O. Weress Sándor IV éves;

Czirmay Zoltán és Molnár Imre III. éves;

Lovass Aladár, Magyarai Árpád és Szabó András (90 frt) II. éves;

Bedő Ödön, Daróczy Ferencz, Máthé Gyula, Osváth Lajos és Tóth Gyula I. éves papnövendékek.

A bölcsészet hallgató tanárjelöltek közül a 18 állami ingyenes helyre a Nmélt. Vall- és közoktatásügyi miniszter ur 64,990—1898. sz. rendeletével a következő ifjakat nevezte ki:

Daru Mihály, Darvai István, Garzó Béla, Gergely Lajos, Götz István, Habán Mihály, Kakasi Gyula, Köblös Samu, Matolcsy László, Nagy Elemér, Pásztori Gyula, RácZ Dezső, Spániel Vincze, Szász József, Teleki Endre, Váczi József, Varga János és Zelles Lajos.

Miután azonban évközben e jótéteményes ifjak közül Götz István, Habán Mihály és Váczi József a tanárképezdei 400—400 frtos ösztöndíjban részesültek, Teleki Endre pedig a bölcsészeti 300 frtos ösztöndíjat nyerte meg, előljáróságunk, illetőleg az egyházkerület Igazgató-Tanácsának felterjesztésére a kultuszminiszter ur Ó Nméltósága az így megüresedett helyekre: Fehér Gábor, Fodor János, Mockovcsák János és Müller Ede tanárjelölteket méltóztatott kinevezni.

Az ösztöndíjakért, valamint az állami jótéteményes helyekért minden évben újból, külön kell kérvényezni; a kik azonban már egyszer ezeket megnyerték, lehetőleg mindaddig élvezetükben hagyatnak, a míg csak rájuk érdemtelenné nem teszik magukat. A II-ik félévre így vétetett el a tanári kar által egy II. éves theologustól a stipendium, miután elégtelen osztályzatot kapott és adatott az egyik jó előmenetelt tanusító IV. éves papnövendéknek.

A miniszteri magas rendelet értelmében az állami jótéteményes helyeken levő tanárjelöltek mindenben az internatusi fegyelmi szabályok alá tartoznak s az Előljáróság a fakultás igazgatója útján minden semesterben ellenőrzi az illetők tanulmánybeli előhaladását is, amennyiben az ifjak tartoznak félévenként kollokválni s erről indexeiket az igazgatónak bemutatni, a ki viszont az Előljáróságnak teszi meg e tekintetben jelentését.

A mi az ifjuság szellemi *előmenetelét* illeti, arról a félévi szigorlatok eredménye tesz bizonyosságot.

A theologus ifjak első félévi szigorlatai 1899. január hó folyamán, a II-ik féléviéik pedig május 25—jun. 17 napjain tartattak meg.

Az első félévben általános jeles osztályzattal tett szigorlatot: 6, általános jó-val: 14; egy-egy tárgyból javító-szigorlatra utasított: 2; a többi általános elégséges;

a második félévben általános jeles: 5, általános jó: 13; elégséges: 9; elégtelen 1 tárgyból: 1, elégtelen 3 tárgyból 1 Betegsége miatt szigorlatával elmaradt a jövő tanév elejére. 1.

Még az 1897—98. tanév végén kihirdetettek a lefolyt tanévre a pályatételek, a melyek részint a Telekianumból, részint a Szász Domokos téle alapítvány kamataiból jutalmaztattak.

A pályakérdések, a mint azok a mult évi Értesítő 49 lapján közöltettek, a következők voltak:

1. A bibliai tudományok köréből: „A praedestinatio tanának alapeszméi az ó. és új testamentumban.“ Jutalma a Szász Domokos-alapból 35 frt.

2. A vallásbölcshészet köréből: Schleiermacher Reden über die Religion című művének ismertetése, méltatása és bírálata s az illető által legfontosabbnak itélt beszéd műfordítása. Jut. a gr. Teleki-alapból 35 frt.

3. Az egyháztörténet köréből: »Augustinus harca Pelagius ellen, Augustinus iratai alapján « Jutalma a Szász Domokos-alapból 35 frt.

4. A Gyakorlati theologia köréből. Egyházi beszéd szabadon választott textus felett. Jut a Telekiánum, kiegészítve a Szász Domokos alapból 35 frt.

5. Szóbeli nyílt pályázat a bibliai nyelvészetből: A Deut. s a rendes előadásokon exegetált könyveknek az ó testamentumból és az egész új szövetség cursiv olvasása. Jut. a Szász Domokos-alapból 35 frt.

Ezeken kívül a tanári kar 1898. okt. 29-én tartott üléséből hirdette ki a Dr. Kádár János igazgató tanácsi titkár és theol. gazda gondnok szivességéből felajánlott 30 frtnyi jutalomra a következő pályakérdést: „Az erdélyi ev. ref. egyházkerület képvisleti alkotmányának előnyei a testvér egyházkerületek zsinat presbyteri rendszere felett.

A tanári kar 1899. máj. 31-én tartott gyűlésében határozott a szaktanárok bírálatai alapján a pályaművek felett, a jutalmazásra érdemeseknek tartott munkák jeligés leveleit itt bontotta fel s

ugyancsak az ezen napon délután tartott évzáró ünnepélyen hirdette ki az eredményt és osztotta ki az összes jutalmakat.

Pályas és illetőleg szorgalomdíjakat nyertek: *Molnár Imre* III. é. theol. a bibliai tudományok köréből kitűzött pályaműért; *Farkas Károly* II. é. theol. a vallásbölcészeti pályázaton; *Magyarai Arpád* II. é. az egyháztörténelmi pályaműért; *Magyarai Arpád* 10 frtot, *Czirmai Zoltán* III. é. 10 frtot, *Tötös György* IV. é., *Boér Károly* IV. é. és *Molnár Imre* III. é. theologusok egyenként 5-5 frt. az egyházi beszéd megosztandónak véleményezett pályadíjából. A bibliai nyelvészeti pályázat jutalma szintén megosztandónak véleményeztetett és ez kiegészítve a Dr. Kádár János által felajánlott 30 frt. pályadíjjal, — a mennyiben az ezen jutalomra kitűzött kérdésmű nem érkezett be, de a szíves ajánlattevő a jutalmat mégis más címre kiosztandónak kívánta, — 20-20 frt. jutalomban részesültek: *Gulyás Lajos* II. é. theol. *Kolozsvári József* és *Ravasz Béla* IV. é. theologusok. A héber-nyelvben legtöbb előhaladást tanusított ifjak. *Máthé Gyula* és *Tóth Gyula* I. éves theologusok 10-10 frt. jutalmat kaptak. A zenében tett előhaladásért, részint a Szász Domokos alaphól, részint a Dr. Kádár János adományából jutalmaztattak: *Farkas Károly* II. é. 20 frttal, *O. Veress Sándor* IV. é., *Uray Sándor* III. é. és *Czirmai Zoltán* III. é. 10-10 frttal, *Szabó István* I. é. 5 frttal. Szorgalmi díjat kaptak a gr. Teleki-alaphól. *Kolozsvári József* IV. é. és *Lovass Aladár* II. é. thpologusok 12-12 frtot.

Pályas és szorgalmi díjakban ezek szerint kiosztatott 309 frt.

Az önképző köri pályázatokról az ifjúsági egyesületek működésének feltüntetésénél lesz szó.

Az internátusunkban lakó tanárjelölt ifjak komoly munkásságáról és jó szelleméről tesz bizonyosságot, hogy közülök újabban öten kapták meg a 400-400 frtos tanár képezdei ösztöndíjat, u. m. *Götz István* III. é. *Habán Mihály* II. *Novák Sándor* IV. é. *Szilágyi Géza* II. é. és *Váczi József* III. é. tanárjelöltek. A bölcsészeti ösztöndíjat 300 frt. *Teleki Endre* III. é. nyerte el. *Szathmári Jenő* I. éves bölcsészeti-hallgató a marosvásárhelyi kollegiumtól 150 frt. ösztöndíjat élvezett a Szotyori-alaphól. Egyetemi pályadíjakat nyertek: *Szabó Márton* III. é. tanárjelölt, a ki a M. Tud. Akadémia könyvjutalmát is kapta (Monumenta Hung. Hist. 8 kötet); *Götz István* III. é. és *Habán Mihály* II. é. es.

Tanári kar és ifjúság együtt ünnepelte meg okt. 31-én a reformáció-emléknapját, a mikor Dr. *Keckskeméthy* István theol. tanár tartotta az ünnepi beszédet. Márcz. 15 ikét a letolyt tan évben gyászunkra tekintettel csak egészen szűk körben az önképző kör diszgyűlése keretében ünnepeltük

Az internátus egész ifjúságának *erkölcsi* magaviselete általában kielégítő volt s csak egy súlyosabb vétséggel szemben kellett tanácsló elutasítást alkalmaznunk. Fegyelmi ügyben egész évben nem voltunk kénytelenek tanárkari gyűlést tartani.

Kedvezőek voltak általában az *egészségi viszonyok* is. Az előfordult kisebb bajokban Dr. *Imreh* Domokos egyet. tanár-segéd s Vörös-Kereszt kórházi orvos szakavatott és páratlanul lelkiismeretes kezelése alatt állottak növendékeink. Köszönetünk és elismerésünk legyen irányában e helyen is kifejezve!

A folyó évi május 31-én tartott évzáró-ünnepély alkalmával bocsátotta ki fiatal tanintézetünk azokat az ifjakat, a kik itt végezték már mind a négy évi tanfolyamot.

Az első rajt, mely intézetünkben növekedett, kísérje az élet útjain az Úrnak áldó kegyelme, hogy legyen az ő munkájuk és szolgálatuk hazánknak és szeretett anyaszentegyházunknak épületére és dicsőségére!

A fakultás előljárósága és tanári kara.

1. A fakultás előljárósága.

A fakultás az erdélyi ev. ref. egyházkerület által tartatván fenn s annak tulajdonát képezvén, mint ilyen, annak kormányzata és felügyelete alatt áll.

A közvetlen kormányzás és főfelügyelet a fakultás törvényei értelmében a püspökre s illetőleg annak helyettesére és az egyházkerületi közgyűlés által választott fő- és aligondnokokra és a tanári karra van bízva, a kik együtt alkotják az intézet előljáróságát.

Az előljáróság elnöke: Dr. *Bartók György* erdélyi ev. ref. püspök.

Helyettes elnök *Kenessey Béla*, egyh. ker. közfőjegyző.

Főigazgató: Dr. *Vályi Gábor*, tud. egyetemi ny. r. tanár, igazgató-tanácsi elnök helyettes.

Aligondnokok: Dr. *Szádeczky Lajos*, tud. egyet. ny. r. tanár, a Magy. Tud. Akadémia I. tagja, az Erdélyi Múzeum-Egylet bölcsészeti történelmi szakosztályának titkára, a kolozsvári ev. ref. egyházköztség presbytere stb.

Hóry Béla, Kolozsvármegye árvaszéki elnöke, a kolozsvári ev. ref. egyházkerületi ev. ref. egyházmegye gondnoka, a kolozsvári ev. ref. egyház presbytere, az Erd. Irod. Társ. rend tagja stb.

Előljárósági jegyző: *Pokoly József*, theol. ny. r. tanár.

2. A fakultás tanári kara.

Kenessey Béla igazgató, tanító- és új szövetségi irodalomtörténetet és ó- és újszövetségi biblicai theológiát; egyházkerületi közfőjegyző, a Magy. Orsz. Ref. Egyh. Közalap-Végrehajtó-Bizott

ság előadója, az Egyetemes tanügyi bizottság tagja, az Orsz. Prot. Árvaegylet, a Magy. Prot. Irod. Társaság, a Szabad Lyceum és a Mária Dorothea-egyesület választmányi tagja. Tanár 1884 óta.

A lefolyt tanévben irodalmi munkásságából megjelentek: Gyászbeszéd és emlékbeszéd Szász Domokos erdélyi ev. ref. püspök felett az Erdélyi Prot. Lapban; „Héber költők” és „A modern asszony” a Kolozsvári Lapokban és Gyászbeszéd özv. Hegedüs Sándorné felett a Magyar Polgárban stb. Rendes munkatársa a Prot. Szemlének s szerkesztője a Prot. Árvaházi képes Naptárnak.

Molnár Albert, a gyakorlati theologia ny. r. tanára, az Emke tagja, az Erdélyi Prot. Lap szerkesztője. Számos cikke jelent meg e lapban. Tanár 1895 óta. Ez évben felügyelője volt a kolozsvári hitoktatásnak s ő maga is tanított a tanítónő képezde IV. osztályában.

Dr. Kecskeméthy Csapó István, az ó és újszövetségi írásmagyarázat és a hébernyelv ny. r. tanára. Tanár 1895 óta. Rendes és választmányi tagja a Magy. Prot. Irod. Társaságnak, a Lorántffy Zsuzsánna jótékony nőegyletnek, a ref. ifjúsági és a budai nőegyletnek, rendes tagja a Magyar Történelmi társulatnak. Szerkesztette a „Kis Tükör” népies vallásos heti lapot és a „Koszorú”-t, mint a Magy. Prot. Irodalmi Társ. kiadványát.

Pokoly József, az egyháztörténelmi ny. r. tanára, a Magy. Prot. Irod. Társ. alapító s a Magy. Történelmi és a Szepesmegyei történelmi társulat rendes tagja, a fakultás könyvtárnoka, az ifjúsági ének- és zeneegylet tanár-elnöke; tanár 1895 óta. Cikkei az Erdélyi Prot. Lapban, a Prot. Egyh. és Isk. Lapban. és a Prot. Szemlében jelentek meg.

Nagy Károly, a syshematika-theologia és vallásbölcészlet ny. r. tanára, a tanári szék jegyzője, az ifj. önképző kör tanár-elnöke. Tanár 1895 óta. Tagja az Erdélyi Múzeum Egyletnek. A lefolyt tanévben több cikke jelent meg az Erdélyi Prot. Lapban, melynek rendes munkatársa; nagyobb tanulmánya Schleiermacher-t méltatta.

Borsay Samu a honvéd zenekar karmestere, a zene- és ének-zeneelmélet óraadó tanára.

A thelogiai szakon végzett tananyag.

1. *Az Új szövetségi irodalomtörténetből*: Általános bevezetés; apostoli levelek, történeti könyvek és az Apokalypsis; Új-testamentumi apokryph irodalom és az Újtestamentumi kánon története. I. és II. éveknek heti 3 órán.

2. *Új testamentumi biblica-theológiából*: Általános bevezetés, Jézus vallása, a petrinismus, paulinismus és johannismus tanrendszere III. IV. éveknek heti 3 órán.

3. *Cura pastoralis*: lelki gondozás az egyházi, a polgári és társadalmi sphaerában. III. és IV. éveknek heti 2 órán.

4. *Homiletika*: alaki és anyagi rész. III. és IV. éveknek heti 2 órán.

5. *Homiletikai szeminárium* a III. és IV. évekkel heti 2 órán.

6. *Szóoklatti gyakorlatok* az I. és II. évekkel heti 2 órán.

7. *Hébernyelv*: Alaktan és mondattan. Heti 3 órán az I. éveknek.

8. *Új testamentumi görögnyelv*: Idioma és Márk és János evangéliumának olvastatása. Heti 2 órán az I. és II. éveknek.

9. *Ó-szövetségi exegesis*: Jeremiás fordítása és magyarázata. Heti 3 órán II—IV. éveknek.

10. *Új-szövetségi exegesis*: Az Apokalypsis fordítása és magyarázata. III—IV. éveknek heti 3 órán.

11. *Egyetemes egyháztörténet*: a keresztyén egyház megalakulásától a reformatioig. I. és II. éveknek heti 4 órán.

12. *Magyar prot. egyháztörténet 1791-ig* heti 4 órán a III. IV. éveknek.

13. *Encyclopaedia* Általános és különös rész. Heti 3 órán I. és II. éveknek.

14. *Keresztyén Dogmatika*: Bevezetés, alapvető, elemi rész és a ker. hittartalom, heti 5 órán. III. és IV. éveseknek.

15. *Gyakorlati biblia magyarázat* heti 2 órán I–IV éveseknek. Tartotta *Kenessey Béla*, igazgató. Spec. kolleg.

16. *Schleiermacher beszédeinek magyarázata*, heti 2 órán I–II. éveseknek. Special-kollegium. Tartotta: *Nagy Károly* theol. tanár.

17. *Egyházi ének*. heti 2 órán I–IV éveseknek.

18. *Zene* heti 2 órán I–IV éveseknek, zongora és harmonium-gyakorlatok.

Ezekon kívül a theologus ifjak a Ferencz József-tudományegyetemen heti 10–11 óra számig hallgatnak: neveléstant, neveléstörténetet, irodalomtörténetet vagy hazai- és világtörténelmet s modern nyelveket (német, angol, olasz, francia, szabad választás szerint) és a kötelezett tantárgyakból kollokváltak.

VI.

Alap- és lelkész képesítő vizsgák

Az alapvizsgára, mely 1898. szept. 8-án tartatott meg, öt ifju jelentkezett, a kik közül általános jeles osztályzatot nyert 1, általános jót 2, elégségest szintén 2.

A lelkész-képesítő vizsgák 1898 szeptember 9-én a következő eredményvel folytak le:

Az első lelkész-képesítő vizsgára előállott hat végzett theologus, a kik közül jeles eredménnyel vizsgázott 3, jóval szintén 3.

A második vizsgát 2 segédlelkész tette le az egyik *jeles* (Hegyi Péter), a másik *elégséges* eredménnyel.

Az 1898. decz. 12-én megtartott rendkívüli képesítő-vizgálaton első lelkészképesítő vizsgára 4 végzett theologus jelentkezett a kik közül kettő általános *jó* osztályzatot nyert; 1 három hónapra utasított vissza két tárgyból, 1 pedig visszavettett egész évre, az egész vizsga megismétlésére köteleztetve

VII.

A fakultás könyvtára.

A fakultás könyvtára, melynek kettős czímtára már a mult iskolai év folyamán elkészült, a tanári kar és az internátus ifjúságának használatára van rendelve. Tekintettel a tanári pályán levő bentlakó ifjakra, ezek tanszakai is figyelembe vétetnek némileg a fejlesztésnél, azonban a gyarapítás főszakiránya a theologiai.

A folyó év őszen, a magas kormány támogatásával kiadatni szándékolt országos könyvtári Almanach szerkesztősége fakultásunkat is megkereste a könyvtárra vonatkozó adatok beküldése tárgyában, mely megkeresésnek *Pokoly Főzsef* theol. tanár, könyvtárnok tett eleget, beszolgáltattván a kérdő pontokra a könyvtárunk részéről megadható választ.

A folyó tanévben is, mint megelőzőleg, könyvtárunk ajánlékok és vétel útján gyarapodott. A gyarapodás aránylag most is tekintélyes, mert a két forrásból összesen 476 mű 869 kötet, illetőleg füzetben növelte könyvtárunk állományát. Igaz ugyan, hogy az ajándékok egy része nem csak a könyvtár törzs állományát, hanem a másodpéldányok számát is növeli, de azért még mindig jóval túlhaladja a beosztható példányok száma a duplumokat. Minthogy az ajándékok tekintélyes része papi könyvtárak maradványaiból jut hozzánk, ez a körülmény lelkészeink sokoldalúságának, önképzésök többféle irányának nyilván való bizonyosságát szolgáltatja.

Ajándékozás által a következők gyarapították könyvtárunkat:

Néhai Kiss Pál hagymás bodoni

lelkész	—	—	—	143 mű	210 köt.	illetőleg füzet.
J. Bedő Dénes középajtai lakos	60			73		
Néhai Z. Kis Albert örökösei	59			85		

Mélt Szacsvay Sándor főgondnok úr	—	—	3	mű 123 köt. illetőleg füzet
Néhai özv. gróf Bánffy Jánosné				
ő méltósága	—	—	1	44
Szilágyi Farkas n. enyedi lelkész			2	2
Özv Szász Domokosné ő mélt.	25		45	
A széki egyházmegye	—	—	2	2
Pokoly József theol. tanár	—	16	32	
Szabolcska Mihály ref. lelkész		1	1	
Dr. Szádeczky Lajos theol. gondn.		1	1	

Az ajándékozás összes mennyisége 313 mű 613 kötet, illetőleg füzetben. Ennek egy része még a könyvtár állományába nem volt beosztható.

A fakultás tanári karának rendelkezése alatt álló és a könyvtár gyarapítására fordítandó 582 frtnyi összegből a jelen tanévben is folyóiratok és könyvek vásároltattak. A vásárlás által beszerzett műveknek száma 163, melyek 256 kötet, illetőleg füzetet tesznek.

A törzs állomány körülbelől 12.700 kötet s 8041 mű.

Mínthogy azonban az ajándékban nyert könyvek egy részének beosztása a nyári szünidő alatt fog megtörténni, jelenben még nem mutatható ki pontosan, hogy tulajdonképen mennyivel gyarapodott a könyvtár törzsállománya és mennyivel az u. n. duplum könyvtár.

Bennlakás és convictus.

Az internátus jelenleg 80 ifjú befogadására van felszerelve s e célra három hálóterem, hét nappali dolgozó szoba, ebédlő-s játék- és olvasóterem áll rendelkezésre.

A convictusi ellátás magának az intézetnek házi kezelése alatt van. Az anyag bevásárlására és a főzésre főtitst. özv. *Szászi Domokosné* ö méltósága elnöklete alatt egy női bizottság ügyel fel, a mely hetenkint váltakozva 2-2 tagja által gyakorolja az ellenőrzést. E bizottság tagjai: *Asztalos Jánosné, Dávid Antalné* (alelnök), *Fekete Gáborné, Gévér Mártonné, Grätz Mórné, Herepei Gergelyné, özv. Inczedy Sámuelné, özv. Fokszmann Nándorné, dr. Kecskeméthy Istvánné, Kenessey Béláné* (alelnök), *Kiss Sándorné, Kozma Ferenczné, özv. dr. Lengyel Dánielné* (titkár), *Molnár Albertné, Nagy Károlyné, Pokoly Józsefné, Régen Györgyné, Szász Lajosné, özv. Veress Sándorné és Velle Sándorné.*

Hálás köszönetünk kifejezése csak csekély viszonzás lehet azért a gondos, odaadó, fáradhatatlan buzgólkodásért, a melyet a női bizottság tagjai a convictus érdekében fejtenek.

A gazda-gondnoki teendőket ez évben is szokott buzgóságával és lelkiismeretes pontosságával *Dr. Kádár János* igazgató-tanácsi titkár úr végezte. Az általa vezetett s az igazgató által felülvizsgált számadásokból a következő adatokat állítottuk össze:

Sorszám	Az egyes számlák ezimei	Bevétel		Kiadás	
		frt	kr	frt	kr
1	Pénztár maradék számla . .	3562	03	—	—
2	Egyházkerületi pénztár számla	7000	—	—	—
3	Konviktus fenntartási számla	306	79	7565	77
4	Személyzet javadalmi számla	25	—	1503	76
5	Házfenntartási számla	94	28	1104	07
6	Fűtési számla . .	118	62	1989	—
7	Világítási számla	—	—	621	87
8	Konviktusi díjak számlája	4903	90	60	—
9	Könyvtár számla	82	—	683	—
10	Vegyes számla .	10	30	7	—
11	Felszerelési számla	240	—	39	89
12	Tandij számla	12	10	534	50
13	Házbér-számla	1327	50	—	—
	Összesen .	17682	54	14108	86

A tápintézet szept. 7-én nyílt meg és június 18-án zárott be.

A különböző élelmi szerekből a következő mennyiségek használtattak fel:

Kenyér (1 adag 7 kr, azaz reggeli, ebéd és vacsora összesen 20 deka	21637 adag
Marhahuús à 42 kr	3061·25 klgr.
Borjuhús à 38=25 kr.	2111·60
Disznóhús à 58 kr.	1283·66
Zsír à 70 kr	777
Tej à 9 kr.	5811 lit.
Kávè à 1 frt 37 kr.	76·20 klgr.
Czukor à 47 ¹ / ₂ kr.	260

Fűszernemű, liszt s egyéb bolti cikkek (a kávé és czukor beszámításával) 675 frt 68 kr. árú; továbbá zöldség és főzelék-nemű. káposzta 900 fő; burgonya 80 zsák (66 mázsa) murok-répa 80 lit. véka, zeller 900 db; czékla 31 lit. véka; veres ká-

poszta 100 fő; karalábé 650 db; paszuly 40 lit. véka; borsó 150 klgrm; lencse 12 lit. véka; dió 10 véka; petrezselyem 11 frt áru; szilvaiz 60 lit.; paradicsom 18 frt áru; hagyma 240 koszoru; összesen 300 frt áru zöldség és főzeléknemű.

Egy-egy ifjú naponkénti ellátása, csak a tápintézeti költségek beszámításával, átlag 37 krba került.

Ifjusági egyletek.

Az ifjusági *önképző-kör* alakuló gyűlését 1898. Szept 25-én tartotta meg *Nagy Károly* felügyelő tanár vezetése mellett. Ekkor választotta meg a tisztkart is, a következőképen: Elnök: Boér Károly IV th; alelnök: Molnár Imre III. th. Titkár: Uray Sándor III. th. Főjegyző: Tóth Gyula I. th. Aljegyzők: Nagy Ferencz I. é. theol. és Szele Béla II. é. tj. Pénztáros: Tötös György IV. é. th; ellenőr: Szabó András II. é. theol. Változás történt évközben a tisztkarban: Nagy Ferencz és Szele Béla aljegyzők eltávoztak után helyökbe Magyarai Árpád II. é. és Ósz Lázár II. é. theol. tagokat választotta meg a kör. Továbbá a Boér Károly lemondásával megürült elnöki székbe a kör közbizalma Molnár Imre alelnököt emelte, még pedig tekintettel az év végének közelségére, helyettes elnöki minőségben.

Az év elején volt a körnek összesen 51 tagja, ezek közül évközben az intézetből is eltávozván, kilépett 4, meghalt 1.

A kör tartott összesen 20 ülést; ezek közül az okt. 31-iki diszgyűlés volt a reformáció emlékére, melyen Molnár Imre alkalmi imát, Uray Sándor emlékbeszédet s Farkas Károly szavallatot tartott; ugyancsak diszgyűlést szentelt a kör intézetünk megalkotója, b. e. Szász Domokos püspök emlékének, melynek programját Molnár Imre imája és Gergely György tjelölt emlékbeszéde képezte. E gyűléseken a tanári kar testületileg vett részt. 1848 márcz. 15 ike évfordulóján is tartott a kör diszgyűlést, az egész ifjuság nevében, — a mennyiben a szokásos nagyszabásu nyilvános ünnepély az intézeti gyász miatt ez idén elmaradt. A lelkes ünnepély programja volt: Himnusz, Czirmay Zoltán imája, Székely János szavallata, Uray Sándor ünnepi beszéde, Fehér Gábor szavallata és a Szózat éneklése. Kegyeletes gyászünnepély

tartatott még márczius 20 ikán, Kossuth Lajos halála évfordulóján.

Szavallattal közreműködtek: Fehér Gábor, Máthé Gyula, Deésy Sándor, Szele Béla, Farkas Károly, Matolcsy László, Székely János, Nagy Ödön és Nagy Elemér. Felolvasást tartottak: Boér Károly, Uray Sándor, Molnár Imre, Tóth Gyula, Gergely György, Szilágyi Géza és Novák Sándor. Birálatot olvastak Székely Miklós, Müller Ede, Lengyel Endre, Uray Sándor, Nagy Elemér, Lovass A., Váczi József és Szilágyi Géza. Szabad előadást tartott: Magyar Árpád II. é. th. Úgy a szavallatok, mint a felolvasások, sőt a mennyiben a birálatok között is rangfokozatok voltak, ezek is alá voltak vetve az önk. kör kritikájának, s az év végével, mintegy reasummálásaként a kör kritikai irányának, az egész évi munkásság birálása és egybevetése alapján adattak ki a jutalmak.

A jutalmakat a kör évi bevételeiből tűzte ki, ezekhez véve még amaz alapítványi tőke kamatát is, melyet a mult évben nsg. Hóry Béla árvaszéki elnök, th. gondnok tett, évváró ima jutalmazására. Jutalmainkról álljon itt a következő kimutatás:

Komoly és víg szavallat jutalmazására 5 5 frt. Theologiai tudományos értekezés jutalmazására 5 frt. Szépirodalmi tudományos értekezésért 5 frt. Szépirodalmi próza vagy vers jutalma 5 frt. A szavallati versenyen csakis azok vehettek részt, a kik évközben is szavalltak a kör gyűlésein. A többi jutalmak e. nyeresére igényt tarthattak azok a művek, melyek évközben a kör gyűlésein felolvastattak. A pályázatok eredményeképen Komoly szavallattal nyert Deésy Sándor I. é. th. Víg szavallattal nyert Nagy Elemér I. tj. A theol. érték.-re kitűzött jutalmat elnyerte Molnár Imre III. é. theol. „Ámos kora és profecziájának tartalma“ cz. művével. A szépirodalmi értekezésre kitűzött jutalmat elnyerte Szilágyi Géza tj. „Lévay József lyrai költészete“ cz. művével. A szépirod. próza vagy versre kitűzött jutalmat pedig Novák Sándor „Tisza partján“ cz. regény-részletének ítélte oda egyhan ulag a biráló bizottság.

E jutalmakon kívül még *Molnár Albert* theol. tanár valamely egyházi beszéd legjobb előadójának jutalmazására 1 aranyat tűzött ki; *Nagy Károly* theol. tanár meg az évváró ima jutalma-

zására, a Hory-téle alapítványi kamat kiegészítésére adott egy aranyat. E díjat *Tóth Gyula* I. é. theol nyerte el.

A kör bevétele 115 frt 08 kr., kiadása 26 frt s így pénztármaradéka 89 frt 08 kr

Az *Ének- és Zeneegylet Pokoly József* tanár jelenlétében, ki az első szervezködéstől kezdve a legmelegebb jóindulattal csüggett az *Egylet* működésén, 1898. október hó 2-án 50 taggal alakult meg. Zenekari tagok voltak: Garzó Béla, Rácz Dezső I. hegedű, Tóth Gyula, Borsody Károly, Vaday Ferencz, Varga János II. hegedű, Tóth György mély hegedű, Seprődi János kis bőgő, Szeremley Béla nagy bőgő, Matolcsy László és Loisch János fuvola, Lengyel Endre cimbalom, Mockovcsák János és Pásztori Gyula zongora, Farkas Károly harmonium. Tisztikarát következőképen szervezte: Elnök Garzó Béla bh., jegyző: Székely János bh., választmányi tagok: Borsody Károly bh., Boér Károly bh., Mockovcsák János bh., Szeremley Béla bh., vezérénekesek Farkas Károly th. I. tenor, Rácz Dezső bh. II. tenor, Tóth Gyula bh. I. bassus Pásztori Gyula bh., II. bassus. A megállapított heti 2 ének- és heti 1 zeneórán az énekkar megtanult 15, a zenekar 14 darabot. Seprődi János ref. kollégiumi tanár szives hozzájárulásával vonós négyes is alakult. Nyilvánosság előtt szerepelt az énekkar mindjárt az év elején egy főuri temetésen, okt. 6-ikán az egyetemi ifjuság rendezte vértanu-ünnepen, b. e. Szász Domokos püspök temetésén és az ő emlékének áldozó gyászistenizszteleten, majd dr. Bartók György püspök úr beiktatásán és a papszenteléskor. E három utóbbi alkalommal a kolozsvári protestáns női ének-karral működött együtt. A zenekar és vonós négyes a közönség előtt játszott 9 szer. Rendezett úgy anyagi, mint erkölcsi sikerben gazdag hangversenyt is deczember 7 ikén, s meghívás folytán részt vett a Tordai Daloskör hangversenyén, febr. 11 ikén.

Az egylet vagyona volt a múlt év végén pénzben 57 korona 88 fillér, jelenleg 211 kor. 22 fill. Ingóságai összesen 101 darab, melyből 18 darab 140 k. 96 f. értékben idei szerzemény, 497 k. 60 f. értéket képviselnek. Az összes vagyon 709 k. 82 fillért ér.

Az egylet által elért sikerek főleg *Rácz Dezső* és *Pásztori Gyula* tanárjelöltek önzetlen, fáradságot és időt nem kimélő lel-

kes munkásságának köszönhetők, melylyel a gyakorlati órákat vezették.

A theol. fakultás internátusának „ifjúsági egylete“ az 1898 -- 99 tanévben szeptember 25-én tartotta meg alakuló közgyűlését *Kennesey* Béla igazgató vezetése mellett. A tisztikar a következőképen alakult meg: Elnök lett: *Gergely György* tan. jel.; alelnök: *Uray Sándor*; theol. főjegyző: *Farkas Károly* theol. aljegyző: *Szele Béla* tj., II. félévben alj. *Szabó István* theol.; pénztáros: *Ravasz Béla* th., ellenőrök: *Götz István* tj. és *Székely János* tj., főlapfelügyelő: *Mircse Ferencz* th. segédlapfelügyelők: *Daróczi Ferencz* th. és *Móhr Győző* tj. Választmányi tagokká választottak: *Kunfi Zsigmond* tj., *Veress Sándor* th. *RácZ Dezső* tj. *Molnár Imre* th. *Széll Jakab* th. és *Boér Károly* th.

Az év folyamán tartott az egylet 2 rendes, 3 rendkívüli közgyűlést, 4 választmányi ülést. A tagok, az intézet minden növendéke, fejenként 2 forintot fizettek tagdíj gyanánt. A múlt évi majális sikere folytán meggyarapodott vagyonából az egylet olvasó termébe sokkal több lapot járathatott, mint az előző évben, s a helyiséget apró felszerelési tárgyakkal gazdagíthatta. Az olvasó termébe a következő lapok és folyóiratok jártak: *Dunántuli Prot. Lap*, *Erdélyi Prot. Lap*, *Debreczeni Prot. Lap*, *Prot. Egyh. és Iskol. Lap*, *Sárospataki Lapok*, *Debreczeni theol. közlöny*, *Evangyélita*, *Protestáns Lap*, *Kis Tükör*, *Hajnal*, *Protestáns Szemle*, *Magyar kritika*, *Magyar Pestalozzi*, *Középiskolai Tanáregyl. közlöny*, *Hét*, *Vasárnapi újság*, *Új idők*, *Kolozsvári Lapok*, *Kolozsv. Egyet. Lapok*, *Bpesti Napló*, *Bpesti Hírlap*, *Pesti Napló*, *Pesti Hírlap*, *Magyarország*, *Nemzet*, *Magyar újság*, *Egyetértés*, *Magyar Polgár*, *Ellenzék*, *Szabadsajtó*, *Neues Pester Journal*, *Borsszem Jankó*, *Kakas Márton*, *Üstökös*, *Maros-Vásárhely*, *Szilágy*, *Nagybánya és Vidéke*.

Az Egylet olvasó-köri hivatásán túlmenő társadalmi szerepét az idén csak csekély mértékben teljesíthette, mert az évnök a felét betöltötte az a szomorú gyász, melyet az ifjúság, nagynevű főpatronusának, az intézet alapítójának, *Szász Domokos* püspöknek halála miatt vielt. A mennyiben ez a gyász nem gátolta, egyesületünk igyekezett a fakultás ifjúságának a társadalom körében biztosítani azt a szerepet, hogy az az egyetemi ifjúság részeként tekintessék. Minden kínálkozó alkalommal részt vett az

egylet az egyetemi ifjúság testvéreihez illően a közös bánatban és közös örömben. Kezdve az egyetemi ifjúság gyászában, Erzsébet Királynő halála alkalmával, át az okt. 6-iki, márcz. 15-iki ünnepeken egészen az Egyetemi kör jubileuma alkalmából Kolozsvárt rendezett Országos Diákértekezleten való hivatalos képviseltetésig

A helyi társadalomnak az ifjusági egylet iránt tanusított szép érdeklődésének ékes bizonyítéka volt a f. é. máj. 27-én rendezett majális is, a mely 238 frt tiszta jövedelmet hozott.

A péntár forgalma a majálisi jövedelmen kívül 154 frt. bevétel és ugyancsak 154 frt. kiadást mutat fel

Az évzáró önnepély f. é. máj. 31-én tartatott meg. A nagy közönség megnyugvással vette tudomásúl, hogy az egyesület a maga alakilag szűkkörű feladatát jól betöltötte, s hivatásának tartalmi részét is felismerte, s a kívánt cél irányában haladó tagjai közt az együvévaló tartozás érzetét, a közügyek nemes és önzetlen munkálásának szellemét, a protestans közérzületnek a társadalomban való terjeztségére az ifjakban a hajlandóságnak lelkét igyekezett felébreszteni, ápolni, fejleszteni.

Statistikai adatok.

I.

<i>A) Theologiai tanfolyam</i>	A fölvettek száma	Nyelvismeretre				E. közben ki-maradt	Ev végén volt
		csak magyarul beszélt	magyarul és németül beszélt	magyarul és oláhul	magyarul, németül és egyéb nyelven		
I. évfolyamban.	13	13	—	—	3	10	
II. évfolyamban.	10	9	—	1	—	10	
III. évfolyamban.	5	5	—	—	1	4	
IV. évfolyamban.	6	5	—	1	—	6	
Összesen:	34	32	—	2	4	30	
<i>B) Bölcsészethallgatók</i>							
I. évfolyamban.	13	6	3	1	2	1	12
II. évfolyamban.	9	6	1	—	2	—	9
III. évfolyamban.	14	10	3	—	1	—	14
IV. évfolyamban.	12	9	1	1	1	—	12
Összesen:	48	31	8	2	6	1	47

A növendékek általában ev. ref. vallásúak voltak, csak a bölcsészethallgatók között volt 9 ág. h. ev. vallású Nemzetisre nézve mind magyarok.

II.

A) <i>Theologiai tanfolyam</i>	A növendékek életkorát tekintve volt:						
	19 éves	20 éves	21 éves	22 éves	23 éves	23 éves	24-nél idősebb
I. évfolyamban	—	4	4	1	1	—	—
II. évfolyamban	—	1	5	3	1	—	—
III. évfolyamban	—	—	1	—	3	—	—
IV. évfolyamban	—	—	—	2	1	1	2
Összesen:	—	5	10	6	6	1	2

B) <i>Bölcsészet hallgatók</i>							
I. évfolyamban	4	4	3	1	—	—	—
II. évfolyamban	—	3	4	—	2	—	—
III. évfolyamban	—	—	2	7	2	2	1
IV. évfolyamban	—	—	—	4	4	3	1
Összesen:	4	7	9	12	8	5	2

III.

A) <i>A theologiai tanfolyam hallgatóinak szülei között van foglalkozásra nézve</i>	I.	II.	III.	IV.	összes
	é v e s e k				
Lelkész	3	2	1	3	9
Tanár	—	—	—	—	—
Tanító	3	2	—	—	5
Gazdatiszt.	—	—	—	—	—
Tisztviselő.	1	1	—	—	2
Kereskedő	—	—	—	—	—
Iparos	—	—	1	—	1
Földmives.	3	5	2	3	13

<i>B) A bölcsészeti tanfolyam hallgatóinak szülei között van foglalkozásra nézve:</i>	I.	II.	III.	IV.	összes
	é v e s				
Lelkész	3	3	2	5	13
Tanár	1	1	—	—	2
Tanító	2	1	5	1	9
Gazdatiszt.	—	—	—	—	—
Tisztviselő.	1	—	3	3	8
Kereskedő	—	—	—	—	—
Ipáros	2	1	2	—	5
Földműves	3	2	2	3	10

IV

<i>A) A theologiai tanfolyamra:</i>	Egyházkerületek szerint volt				
	erdélyi	duna- melléki	dunán- túli	tiszán- innen	tiszán- túli
I. évfolyamban	9	—	—	1	—
II. évfolyamban	8	—	1	—	1
III. évfolyamban	3	—	—	—	1
IV. évfolyamban	6	—	—	—	—

<i>B) A bölcsészeti tanfolyamon</i>	Egyházkerületek szerint volt						
	Erdélyi	duna- melléki	dunán- túli	tiszán- innen	tiszán- túli	tiszai- ág h. ev.	bányai- ág h. ev.
I. évfolyamban.	4	1	—	—	3	3	1
II. évfolyamban	4	—	—	—	3	1	—
III. évfolyamban.	6	1	2	1	3	1	—
IV. évfolyamban	4	1	2	1	3	—	1

XI.

Az internátus növendékeinek névsora.

A) A theologiai tanfolyam hallgatói.*

IV évesek.

1. Boér Károly Sajó-Szentandrás, Sz. Doboka vm.
2. Kolozsvári József, Csapó, K. Küküllő vm.
3. Ravasz Béla, Mező-Kövesd, Maros Torda vm.
4. Széll Jakab, Mátisfalva, Udvarhely vm.
5. Tötös György, Szilágy-Nagyfalu, Szilágy vm.
6. O. Veress Sándor, Sárd, Alsó-Fehér vm.

III. évesek.

1. Czirmay Zoltán, Kézdi-Vásárhely, Háromszék vm.
2. Mircse Ferencz, Barátos, Háromszék vm.
3. Molnár Imre, Deésháza, Szilágy vm.
4. Uray Sándor, Csomaköz. Szatmár vm.

II. évesek.

1. Bitai Géza, Léczfalva, Háromszék vm.
2. Farkas Károly, Sáromberke, Alsó-Fehér vm.
3. Gulyás Lajos, Budapest.
4. Kovács József, Kézdi-Vásárhely.
5. Lovass Aladár, Nábrád, Szatmár vm.

* Csak azok nevei közöltettek, a kik a tanévet elvégezték; az évközben eltávozottak nincsenek felvéve.

6. Magyarai Árpád, Fintaháza, Maros-Torda vm.
7. Osz Lázár, Uzon, Háromszék vm.
8. Sebestyén Sándor, Nagy-Borosnyó, Háromszék vm.
9. Szabó András, Bita, Háromszék vm.
10. Székely Miklós, Válaszút, Kolozs vm.

I. évek.

1. Bartha János, Páva, Háromszék vm.
2. Bálint Ferencz, Felső-Torja, Háromszék vm.
3. Bedő Ödön, Szent-László, Udvarhely vm.
4. Daróczi Ferencz, Alsó-Ilosva, Szolnok-Doboka vm.
5. Deési Sándor, Középlak, Kolozsm.
6. Máthé Gyula, Szamos-Ujvár, Szolnok-Doboka vm.
7. Osváth Lajos, Bacza, Szolnok Doboka vm.
8. Szabó István, Kézdi-Márkosfalva, Háromszék vm.
9. Szabó Sándor, Mező Bánd, Maros-Torda vm.
10. Tóth Gyula, Maklár, Heves vm.

B) Bölcsészeti-hallgató tanárjelöltek.

1. Borsódy Károly, Rimaszombat, Gömör vm. III. é.
2. Dabóczi Ernő, Marosvásárhely, IV. é.
3. Daru Mihály, Hódmező-Vásárhely, III. é.
4. Darvai István, Muzsna, Háromszék vm. II. é.
5. Derzsi László, Torboszló, Maros Torda vm. I. é.
6. Fehér Gábor, Méhtelek, Szatmár vm. I. é.
7. Fodor János, Nagyenyed I. é.
8. Garzó Béla, Kecskemét, IV. é.
9. Gaál Ferencz, ref. s. lelk. Alsó-Zsolcza, Borsod v. III. é.
10. Gergely Lajos, Bere, Maros Torda vm. III. é.
11. Gergely György, Nagy-Bánya, IV. é.
12. Götz István, Brassó III. é.
13. Györe János, Abony, Pest vm. I. é.
14. Habán Mihály, Tamásfalva, Gömör vm. II. é.
15. Kakasi Gyula, Nagy-Teremi, K-Küküllő vm. III. é.
16. Köblös Samu, Rettég, IV. é.
17. Lengyel Endre, Csenger, Szatmár vm. I. é.

18. Loisch János, Nagy-Szalók, Szepes vm. I. é.
19. Matolcsy László, Kaposvár, III. é.
20. Mockovcsák János, Beszterczebánya, I. é.
21. Mohr Győző, Göllniczbánya, Szepes vm. I. é.
22. Molnár Gyula, Tövis. II. é.
23. Müller Ede. Maros-Vásárhely I. é
24. Nagy Elemér, Kis-Majtény, Szatmár vm. II. é.
25. Nagy Endre, Maros-Vásárhely, II. é.
26. Nagy Ödön, Hajdu-Nánás, II. é.
27. Novák Sándor, Cserép-falu, Borsod vm. IV. é.
28. Orbán Elek, Mező-Pagocsa, Maros-Torda vm. I. é.
29. Osváth Ferencz Békés, I. é.
30. Pásztori Gyula, Szarvas, Békés vm. IV. é.
31. Rácz Dezső, Moha, Fehér vm. IV. é.
32. Séra István, Magyarós Udvarhely vm. IV. é.
33. Séra Kálmán, Torda, IV. é.
34. Spániel Vincze, Nagy-Szredistye, III. é.
35. Sylvester Ákos, Vizakna, III. é.
36. Szabó Márton, Hajdu-Hadház, III. é.
37. Szatmári Jenő, Maros-Vásárhely I. é.
38. Szász József, Füle, Udvarhely vm. III. é.
39. Székely János Ádánd, Somogy vm. III. é.
40. Szilágyi Géza, Adorján, Szatmár vm. II. é.
41. Teleki Endre, Bukarest, III. é.
42. Vaday Ferencz, Török-Szent-Miklós IV. é.
43. Varga Dezső, Mágocs, Csongrád vm. IV. é.
44. Varga János, Koltó, Szatmár vm. II. é.
45. Váczy József, Szathmár-Németi, III. é.
46. Zelles Lajos, Pusztá-Rádóc, Vas vm. IV. é.
47. Zsák Zoltán, Nyiregyháza, I. é.

Pályakérdések az 1899—1900 tanévre.

A tanári kar f. é. május 31-én tartott ülésén az 1899—1900 tanévre a következő pályatételeket állapította meg

1. A bibliai tudományok köréből:

„Unitárius vagy trinitárius-e a biblia istenfogalma?” Jutalma a Szász Domokos-alapból 35 frt.

2. A vallásbölcsezet köréből:

„A vallás és materialismus. Jutalma a gr. Teleki és Szász Domokos-alapból 35 frt.

3. Az egyháztörténet köréből:

„A szerzetesség, — a róm. katholicismus eszménye, — mennyiben folyt be a reformatio előidézésére?” Jutalma a Szász Domokos-alapból 35 frt.

4. Az egyházjog köréből:

„Miben nyilvánul a képviseleti rendszer az erdélyi ev. ref. egyházkerület alkotmányában?” Jutalma Dr. Kádár János igazgatótanácsi titkár adományából 50 frt

5. A gyakorlati theologia köréből.

a) „A lelkész feladata a hivatalos functiokon kívül. Jutalma a Szász Domokos-alapból 35 frt.

b) Egyházi beszéd szabadon választott textusról. Jutalma ugyanabból 20 frt

c) Prédikáció-műfordítás német, vagy francia nyelvből. Jutalma ugyanabból 5 frt.

6. A bibliai nyelvészetből szóbeli nyílt pályázat:

Az új szövetségből az I—II. korinthusi levél, az ó-szövetségből a Genesis cursiv olvasása és fordítása. Jutalma a Szász Domokos-alapból 35 frt.

7. A héber nyelvből az I. éves theologusok közt legtöbb előhaladást tanúsító jutalmazására 16 frt

A pályamunkák idegen kézzel írva s jelíges levéllel ellátva 1900 május 1-én déli 12 óráig adandók be a fakultás igazgatójához s ugyanott kell a kitűzött határidőig a szóbeli nyílt pályázatokra is jelentkezni.

A kitűzött határidőnél később sem pályamunkák, sem jelentkezések nem fogadtatnak el.

Értesítés az 1899—1900. tanévre vonatkozólag.

1. Az 1899—1900 iki tanév ünnepélyes megnyitása szeptember hó 10-én, vasárnap d. e. II órákor lesz a fakultás épületének disztermében.

2. A felvételért való folyamodványok érettségi bizonyítvánnyal, illetőleg annak hitelesített másolatával, vagy leczkekönyvvel (index), hitelesített adókönyvi kivonattal és családi értesítővel felszerelten és a fakultás igazgatóságához czimzetten *folyó évi augusztus hó 20-ig* küldendők be. Később érkezett folyamodványok nem vétetnek tekintetbe.

A folyamodványok felzetén megjelölendő a folyamodó lakása és utolsó postája.

A folyamodók a beadásra kitűzött határidő után 8 nap alatt értesíttetnek folyamodványaik miként történt elintézéséről.

A *volt növendékeknek*, a mennyiben nem jótéteményesek, elég csak levélben jelentkezniök.

Az *állami jótéteményeseknek* évről-évre kell folyamodniok, a 2. pontban megjelölt módon szerelve fel folyamodványaikat s azokat a nagyméltóságú Vallás- és Közoktatásügyi miniszter úrhoz intézetten a fakultás igazgatóságához kell beküldeniök.

A ki azonban *augusztus 20-ig* nem jelentkezik, vagy nem folyamodik, eltávozottnak tekintetvén, helye mással töltetik be.

3. A jövő 1899—1900-iki tanévre a fakultás mélt. Előljárósága a *theologus ifjak* felvételét illetőleg folyó évi jun. 20-án tartott gyűlésében a következő határozatot hozta *A hittanhallgatók közül a stipendiumban részesülők csak a 80—50 frt. díjfizetők közé vehetők fel, míg a többiek — valamint az újonnan jelentkezők is — a 80—50 frtot fizetők közé.*

A theologus ifjakért — a kötelező tárgyakért — az egyetemi tandíjat a fakultás fizeti.

A hittanhallgatók részére tizenöt 100—100 frtos és egy 90 frtos ösztöndíj, továbbá a legáczió jótéteménye helyeztetik kiállításba.

4. *bölcsészethallgatók* évi 150 frtos rendes, illetőleg a régi növendékek 100 frtos kedvezményes díj fizetése mellett vétetnek fel. Az ellátási díjat három egyenlő részben (szept., január és április) kell fizetni; de indokolt kérelemre az intézet igazgatója havi díjfizetést is engedélyezhet.

5. A beiratáskor minden egyes felvett növendék kivétel nélkül 10 frt beiratkozási, felszerelési, könyvtári stb. díjat tartozik fizetni, mely fizetés alól telmentés senkinek nem adatik; végül az intézeti törvények 1 példányát tartozik megvenni (20 kr.)

6 A *beiratások* a jövő tanévre szeptember 7 és következő napjain lesznek.

7 A bennlakásra a felvett ifjak *szeptember 7-től* kezdve jöhetnek. A tápintézetben a főzés szept. 8 án kezdődik.

Szeptember 7 ike előtt senki bennlakást és szeptember 8-ika előtt senki kosztot az intézetben nem kaphat még külön kérelemre sem. Az internátusi ellátás lakásból, fűtéssel és világítással s étkezésből — reggeli, ebéd s vacsora — áll.

8. A *theologiai alap- és lelkészsképesítő vizsgák* (kápláni és papi vizsgák) *szeptember 11—12 napjain* fognak megtartatni.

E vizsgára a jelöltek szeptember 10-én, illetőleg a papi vizsgát teendők szeptember 11 én tartoznak a fakultás igazgatójánál jelentkezni, nála okmányaikat (indexeiket, illetőleg első papi vizsgai és szolgálati bizonyítványaikat) bemutatni és a képesítő vizsgák jelöljei vizsgadíj czimén személyenként 5—5 frtot s a kiállítandó bizonyítványért külön 2 frt 50 krt lefizetni.

9. A *javító- és pótvizsgálatok* a beiratások ideje alatt, szeptember 7—10 napjain lesznek. Az ezen napokat elmulasztók csak a tanári kartól külön kért és teljesen indokolt kérelemre nyert engedély mellett tehetnek később szigorlatot; de a mig szigorlatokat sikeresen le nem tették, semmiféle intézeti kedvezményes jótéteményben nem részesülhetnek.

10. Esetleges tudakozódások a theologiai fakultás igazgatójához intézendők (Kolozsvár, Külmagyar-utca 1. sz.)